

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

ХАРЧЕНКО Денис Автанділович

**Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що
вчиняються свідками, експертами, перекладачами.**

спеціальність: 081 – Право
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконав студент групи ПРм-22
Д.А. Харченко

Науковий керівник
к. ю. н., доцент Чудик Н.О.

Магістерську роботу допущено
до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.З.Рогатинська**

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 116 сторінок та список використаних джерел із 70 найменувань.

Метою магістерської роботи є розроблення теоретичних та практичних засад кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, та вироблення рекомендацій по підвищенню ефективності кримінально-правової охорони правосуддя в частині отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері здійснення правосуддя, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі шляхом давання показань свідком, висновку експертом, перекладу, зробленого перекладачем, наданими під час здійснення правосуддя.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Одержані висновки і їх новизна полягає у комплексному дослідженні кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, свідок, експерт, перекладач.

ABSTRACT

Thesis contains a 116 page and a list of sources 70 items.

The goal of thesis is the development of the theoretical and practical principles of criminal liability for crimes against justice committed by witnesses, experts, interpreters or them, and the development of recommendations for improving the effectiveness of criminal justice protection in terms of obtaining reliable evidence and true conclusions on the case.

Subject of inquiry there are social relations in the area of the administration of justice, which ensure the receipt of reliable evidence and true conclusions in the case by giving testimony, an expert opinion, translation provided by an interpreter, provided during the administration of justice.

Subject matter there is a criminal liability for crimes against justice committed by witnesses, experts, interpreters or against them.

The resulting findings and their novelty is a comprehensive study of criminal responsibility for crimes against justice committed by witnesses, experts, translators or them.

Keywords: crimes against justice, witness, expert, translator.

АНОТАЦІЯ

Харченко Д. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 081 – Право. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

У роботі досліджено поняття кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами. Автором здійснено кримінально-правовий аналіз злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами.

ANNOTATION

Harchenko D. Criminal responsibility for crimes against justice committed witnesses, experts, translators – Manuscript.

This research is to submit Master of master of Law on specialization 081. – Law. -Ternopil national economic university, Ternopil, 2018.

This work the notion of criminal liability for crimes against justice investigated by witnesses, experts and translators is researched.. The author carried out a criminal law analysis of crimes against justice, committed by witnesses, experts, translators.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Поняття кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	
1.1. Поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	7
1.2. Відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них за зарубіжним кримінальним законодавством.....	32
Висновки до першого розділу.....	43
РОЗДІЛ 2. Кримінально-правовий аналіз злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	
2.1. Об'єктивні ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	46
2.2. Суб'єктивні ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	77
2.3. Кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	90
2.4. Санкції за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.....	96
Висновки до другого розділу.....	104
ВИСНОВКИ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні в Україні підвищення ефективності дії системи правосуддя є одним із основних завдань, які постали перед суспільством. Правосуддя в Україні здійснюється шляхом конституційного, цивільного, господарського, кримінального та адміністративного судочинства і реалізується виключно професійними суддями та, у визначеному законом порядку присяжними. Також здійсненню правосуддя сприяє діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, органів, що виконують вироки, постанови, ухвали, інші рішення суду, та інших державних органів, що пов'язані із реалізацією правосуддя в Україні.

Водночас в ході досудового і судового розслідування справ відбувається чимало порушень: недотримання законності, неповага до честі і гідності особи, неповнота і однобічність розслідування тощо. Все це сприяє виникненню і поширенню багатьох негативних явищ, зокрема злочинів проти правосуддя. Саме злочини проти правосуддя є перешкодою для правоохоронних органів та суду у пошуку істини та встановленні справедливості.

Окрему групу серед протиправних діянь проти правосуддя складають злочини, які впливають на формування доказів і отримання інформації, що має велике значення під час здійснення правосуддя. Серед них особливе місце займають злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, до яких відносяться: завідомо неправдиве показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387).

Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та практичних засад кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, та вироблення рекомендацій по підвищенню ефективності кримінально-правової охорони

правосуддя в частині отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- провести порівняльно-правове дослідження норм, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства;

- проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них;

- визначити кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, передбачених статтями 384-387 КК України;

- дослідити санкції за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них;

- виявити злочини, суміжні із злочинами проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, та визначити ознаки їх розмежування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері здійснення правосуддя, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі шляхом давання показань свідком, висновку експертом, перекладу, зробленого перекладачем, наданими під час здійснення правосуддя.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Теоретична основа дослідження. Теоретичним підґрунтям магістерської роботи послужили наукові праці таких вчених, як Ю. В. Александрова, П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, О. М. Бойка, Я. М. Брайніна, С. Б. Гавриша, В. К. Грищука, В. П. Діденка, М. Й. Коржанського, О.М. Костенка, В. О. Котюка, Є. О. М. Омельчука, М. І. Панова, В. П. Тихого, А. Н. Трайніна, М. Д. Шаргородського, С. С. Яценка та інших.

Методи дослідження. У ході написання магістерської роботи були використані такі загальнонаукові методи, як історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, діалектичний, системно-структурного аналізу та синтезу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

У результаті проведеного дослідження сформульовано наукові положення та висновки, а саме:

- визначено поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – це суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі;

- обґрунтовано необхідність включення до кола осіб, що можуть бути потерпілими від злочину, передбаченого ст. 386 КК України, перекладача, поряд з існуючими свідком та експертом. Переклад є джерелом доказів, як і показання свідка чи висновки експерта, тому перешкоджання з'явленню перекладача чи примушування його здійснити неправильний переклад, підкуп його чи погроза йому є суспільно небезпечним діянням, перешкоджає здійсненню правосуддя.

Практичне значення отриманих результатів отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення та висновки допомагають здійснити аналіз кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження доповідалися та обговорювалися на: міжнародних науково-практичних конференціях: I міжнародна студентська наукова конференція «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді» та Міжнародна наукова студентська конференція

«Іновації та виклики юридичної освіти». За результатами конференцій опубліковано тези.

Структура дослідження є логічно впорядкованою системою викладеного матеріалу. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Поняття кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

1.1 Поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Відповідальність за злочини проти правосуддя передбачена статтями, що включені у Розділ XVIII Особливої частини КК України. В цей розділ входить тридцять одна норма (ст.ст. 371-400), що визначають покарання за посягання на нормальну діяльність не тільки судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функції правосуддя (органів прокуратури, слідства, дізнання), а також органів, що виконують винесені судами вироки, ухвали, постанови та інші судові рішення [7, с. 145].

Проблемним питанням, пов'язаним із притягненням до кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, в тому числі і за злочини, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, та протидією цим злочинам, в кримінально-правовій науці було присвячено мало досліджень. У працях, які присвячені проблемам вказаного виду злочинів, досить поверхнево вивчаються склади злочинів проти правосуддя: вчені не заглиблюються у питання підвищення ефективності даних норм та вироблення методів протидії вказаним злочинам. Лише останнім часом починають з'являтися окремі дослідження, статті, присвячені злочинам проти правосуддя. Натомість, роль правосуддя у забезпеченні правопорядку в державі важко переоцінити.

XVIII розділ Особливої частини КК України, на відміну від КК 1960 р. (до нього було включено 22 статті), містить вже 31 норму (спочатку їх було 30, але згідно із Законом № 1475-VI від 5 червня 2009 р. у вказаний розділ була включена ще одна норма – ст. 376-1 «Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду»), що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя. Тобто існує тенденція до збільшення кількості норм щодо злочинів проти правосуддя за рахунок розширення кола посягань, які полягають у протиправному впливі на учасників процесу, працівників правоохоронних органів, у невиконанні рішень органів правосуддя [31, с. 522].

На думку вчених, вказані норми на основі ознак окремих елементів складу злочину можна об'єднати в декілька груп, що значно полегшить дослідження цих злочинів. Одна з таких груп буде включати статті, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Сюди відносяться діяння, які виявляються в порушенні правового обов'язку, покладеного на громадян у зв'язку з певними обставинами, що мають місце в кожному конкретно розглядуваному випадку [23, с. 170].

До цієї групи доцільно віднести наступні статті КК України: ст. 384 «Завідомо неправдиве показання», ст. 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», ст. 386 «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку», ст. 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування».

З метою всебічного дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, а також призначення покарання та запобігання цим злочинам, необхідно дати визначення поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Взагалі відзначимо, що, на думку деяких вчених, злочини проти правосуддя в цілому відносяться до числа найменш розроблених питань науки кримінального права. Доказом цього є дослідження існуючих джерел, присвячених кримінальній відповідальності за злочини проти правосуддя. Проблемними питаннями злочинів проти правосуддя займалися такі вчені, як М. І. Бажанов, І. С. Власов, М. К. Гнєтнєв, Я. М. Кульберг, Л.В. Лобанова [116], Н. А. Носкова, Є. А. Смірнов, Ш. С. Рашковська, В. І. Тютюгін, С. І. Тихенко, І. М. Тяжкова, В.С.Фельдблюм, І. М. Черних, С.М. Юдушкін. В сучасній кримінально-правовій науці також є певна кількість досліджень, присвячених окремим проблемним питанням кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, таких вчених, як С. Є. Дідик, Н. Д. Квасневська, О. О. Кваша, О. М. Костенко, А. В. Ландіна, А. Г. Мартіросян, В. О. Навроцький, М. В. Шепітько та інші.

Як показує аналіз наявних праць з даної проблематики, окремого визначення того, що є злочинами проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, в теорії кримінального права немає. Наявне лише визначення злочинів проти правосуддя взагалі. Тому, на наш погляд, варто почати саме з визначення того, що є правосуддя в кримінально-правовій теорії. Саме це визначення повинно бути покладене в основу поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

На думку більшості вчених, для визначення поняття злочинів проти правосуддя необхідно визначити що є об'єктом цих злочинів. А для того, щоб встановити об'єкт вказаного виду злочинів необхідно дати визначення що є правосуддя взагалі, а також поняття загального та родового об'єктів злочинів проти правосуддя.

Щодо визначення поняття правосуддя, спершу звернемося до довідкових та енциклопедичних видань. Так, у Тлумачному словнику В. І. Даля вказано, що правосуддя – це правий суд, справедливий вирок, рішення за законом, за совістю, правда [37, с. 377-380]. Декілька визначень поняття правосуддя містить Великий тлумачний словник сучасної української мови: 1)

суд, судова діяльність держави, юстиція/установи, які здійснюють судову діяльність держави; 2) розгляд судових справ, судочинство; 3) справедливий суд [20, с. 917]. Визначення вказаного поняття приводиться і в Юридичній енциклопедії за редакцією В. Т. Маляренка, під яким розуміється правозастосовна діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Майже аналогічне визначення правосуддя міститься у Словнику термінів з теорії держави і права – це діяльність державних органів – судів по розгляду та вирішенню в судових засіданнях у встановленому законом порядку цивільних та кримінальних справ [72, с. 121]. У словнику С. І. Ожегова дане поняття визначається як діяльність правових, судових органів.

В юридичній літературі існує два підходи щодо визначення правосуддя. Як зазначає О. О. Кваша, одна з позицій полягає у тому, що під правосуддям розуміється діяльність виключно судів (вужке значення); згідно з другою позицією поняття правосуддя охоплює не лише діяльність судів, а й органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, що відають виконанням покарань (широке значення) [58, с. 379].

В нормативно-правових актах, у юридичній літературі пропонується декілька визначень поняття «правосуддя», які містять аргументи як на користь першої позиції, так і на користь другої. Згідно з визначенням правосуддя, яке наводиться у Юридичній енциклопедії, під ним розуміється правозастосовна діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави.

Варто зазначити, що у чинному законодавстві України закріплено визначення завдань вказаних форм судочинства. Вважаємо за потрібне привести завдання адміністративного та цивільного судочинства як складової

частини правосуддя взагалі. Так, у ст. 1 ЦПК України вказано, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. За ст. 3 КАС України, адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом. Проаналізувавши дані поняття, М. В. Шепітько приходить до висновку, що судочинство та правосуддя розглядаються в даних кодексах як поняття тотожні, тому що судочинство (і адміністративне, і цивільне) здійснюється лише судами, так само як і правосуддя [37, с. 21].

Згідно із ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Слушною є думка О. О. Кваші, яка зазначає, що у своїй діяльності судові органи в процесі здійснення правосуддя тісно співпрацюють з окремими правоохоронними органами. Тому законність і справедливість правосуддя напряму залежить від забезпечення діяльності органів слідства, прокуратури, внутрішніх справ, тощо [58, с. 380]. Дійсно, цей факт враховано у Розділі XVIII КК України, статті якого передбачають відповідальність не лише за посягання на нормальну діяльність судів, але і органів прокуратури, досудового розслідування, внутрішніх справ, тощо.

Так само і М. В. Шепітько зазначає, що поняття правосуддя у КК України необхідно розуміти у його «широкому» тлумаченні. «Зазначене

поняття має охоплювати не лише діяльність суду з розгляду та вирішення справ, а й діяльність органів досудового слідства, дізнання, а також органів виконання судових рішень. З точки зору кримінального права така охорона суспільних відносин у сфері правосуддя зумовлена їх важливістю, а також загальними, специфічними завданнями, які стоять перед цими органами. Зазначені завдання визначаються через Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також процесуальне законодавство України [37, с. 20].

Ми цілком підтримуємо думку вчених, які вважають, що перший підхід щодо визначення поняття правосуддя є дещо завузьким, хоча і базується на суворому дотриманні законодавства [58, с. 380].

З приводу визначення поняття правосуддя у широкому розумінні В. О. Навроцький зазначає, що при такому підході поняття правосуддя значно розширюється, оскільки згідно з ним правоохоронні органи поряд із судовими органами утворюють систему органів правосуддя [31, с. 527]. Під правоохоронними органами розуміють органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, митні органи, органи охорони державного кордону, органи фіскальної служби, органи та установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Аналогічне визначення правоохоронних органів містить і Юридична енциклопедія.

Так само і Ш. С. Рашковська, говорячи про правосуддя, наводить два його визначення: «Під ... правосуддям ... потрібно розуміти діяльність суду, що полягає в розслідуванні на основі закону і в порядку, установленому законом, кримінальних та цивільних справ. Але поняття правосуддя вживається і у більш широкому сенсі – як діяльність не лише суду по здійсненню правосуддя, тобто органів дізнання, слідства, прокуратури, виправно-трудова органів, адвокатури». М. І. Бажанов також зазначає, що в літературі намітилися дві точки зору [8, с. 10]. Одна з них, яка наводиться в курсі кримінального права, виходить з буквального розуміння правосуддя і трактує його лише як діяльність, пов'язану із здійсненням судових функцій. Але вчений зазначає, що,

грунтуючись на цьому, до злочинів проти правосуддя можна віднести лише посягання, що спричинюють шкоду судовій діяльності, а делікти, які вчиняються працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури, вивести за межі злочинів проти правосуддя. Він вказує, що прибічники цієї позиції, саме з огляду на приведений аргумент, вимушені ототожнювати правосуддя з усім судочинством і тому включити в число злочинів проти правосуддя і посягання на діяльність органів дізнання, слідства, прокуратури.

Про дві точки зору у визначенні правосуддя говорить і Є. А. Смірнов: «Під ... правосуддям у вузькому сенсі слова розуміється діяльність ... суду по розгляду кримінальних і розслідуванню цивільних справ. Покладені на нього задачі ... суд здійснює у тісній взаємодії і у нерозривному зв'язку з органами попереднього розслідування, прокуратурою та виправно-трудовами установами. Тому до ... правосуддя в широкому сенсі слова, крім судової діяльності, слід віднести також і діяльність вказаних органів і установ, спрямовану на здійснення цілей і завдань, покладених на правосуддя» [17, с. 5].

Н. О. Носкова не говорить про те, що є дві точки зору на визначення поняття правосуддя, і не дає власне його поняття, але зазначає що у відповідності до ст. 102 Конституції СРСР та ст. 1 Основ законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік, правосуддя здійснюється виключно судом. Однак для виконання поставлених перед ним завдань необхідна діяльність і інших органів – дізнання, слідства, прокуратури. Н.О. Носкова приводить аргументи на користь висловленої думки, з якими дійсно важко не погодитися: правильне рішення по кримінальній справі, винесення законного і обґрунтованого вироку судом неможливе без попередньої роботи органів дізнання, попереднього слідства, у обов'язки яких входять виявлення злочинів, порушення і розслідування кримінальної справи, збір і перевірка доказів. Те саме можна сказати і про прокурорів, які притягують винних до кримінальної відповідальності, здійснюють прокурорський нагляд за діяльністю органів попереднього розслідування, беруть участь у судових засіданнях, підтримуючи обвинувачення. Тому

посягання на діяльність органів попереднього розслідування і прокуратури також можна і потрібно віднести до злочинів проти правосуддя [45, с. 7].

Так само не дає чіткого визначення правосуддя і М. Х. Хабібуллін, але, як і Н. О. Носкова, посилається на зазначені вище нормативні акти СРСР вказує, що здійснення правосуддя не вичерпується лише діяльністю судових органів по кримінальній справі, і тому підтримує позицію законодавця, який відніс до злочинів проти правосуддя не лише протиправні діяння, що посягають на діяльність суду, але і ті, що спрямовані проти інших органів, що беруть участь у діяльності по здійсненню завдань правосуддя.

І. С. Власов та І. М. Тяжкова у своїй роботі не висловлюючи власної точки зору з приводу визначення поняття правосуддя вказують що законодавець, створюючи норми про кримінально-правову охорону правосуддя, виходив не з процесуального значення цього поняття, а вкладав у нього більш широкий зміст, вважаючи необхідним захищати будь-яку діяльність, спрямовану на здійснення завдань правосуддя, – чи то діяльність суду, чи прокуратури, чи слідчих органів, органів дізнання або виконання покарань [22, с. 25-26]. Не визначав чітко поняття правосуддя і Я. М. Кульберг, хоча вказував, що органами правосуддя є суд і органи дізнання, попереднього слідства і прокуратури своєю діяльністю покликані допомагати суду у здійсненні державних функцій по здійсненню правосуддя [10, с. 18].

Ми цілком підтримуємо ці точки зору щодо визначення поняття правосуддя. Тому не можемо погодитися із поняттям, запропонованим І. С. Власовим: «правосуддя – це такий вид діяльності ... держави, який полягає у вирішенні ... судом конкретних кримінальних та цивільних справ і у застосуванні в необхідних випадках та в інтересах громадян в порядку судового процесу державного примусу до осіб, що вчинили правопорушення» [23, с. 6].

Так само поняття правосуддя розглядали і інші сучасні дослідники даної проблематики. Так, наприклад, С. Є. Дідик, розглядаючи різні точки зору з приводу визначення поняття правосуддя в юриспруденції, зокрема в кримінальному праві, пропонує таке визначення: «правосуддя – це система правових відносин, норм, ідей, поглядів, які реалізуються в процесуальних

формах правозастосовної діяльності суду з розгляду і вирішення в установленому законом процесуальному порядку конституційних, кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ з метою досягнення справедливості, охорони прав та свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Саме в такому значенні правосуддя повинно розумітись у всіх галузях права, в тому числі й кримінальному» [38, с. 26-27].

А. Г. Мартіросян так само говорить про існування в юридичній науці двох підходів щодо визначення правосуддя. На основі аналізу різних точок зору з приводу визначення вказаного поняття, він приходить до висновку, що «правосуддя можна визначити як нормативно врегульовану діяльність суду по здійсненню судової влади, зміст якої полягає в розгляді і вирішенні по суті у встановленій процесуальній формі, підвідомчих суду справ за допомогою цивільного, господарського, кримінального, адміністративного, конституційного судочинства та справ про адміністративні правопорушення». Н. Д. Квасневська вважає, що правосуддя – це порядок відносин між людьми, що базується на законах природи та регламентується нормами права, орієнтований на утвердження верховенства права через ухвалення правосудного рішення.

Наведені теорії з приводу визначення поняття правосуддя та питання про органи, які його здійснюють, мають як сильні аргументи, так і суттєві недоліки. На це звертає увагу О. О. Кваша, яка погоджується із дослідниками, які розробляли концепцію двох значень поняття правосуддя – процесуального та кримінально-правового [2, с. 14] і зазначає, що правосуддя, не змінюючи своєї сутності, у кримінально-правовому сенсі має певні особливості: «Це є очевидним під час аналізу норм, що включені у розділ Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя», в якому передбачені діяння, що посягають на правильне здійснення своїх обов'язків як судами, так і органами дізнання, прокуратури тощо» [58, с. 381]. Спираючись на наведені точки зору вчених, а також на аргументацію обох точок зору щодо визначення поняття правосуддя, ми цілком підтримуємо думку О. О. Кваши.

Для здійснення правосуддя необхідною є робота і інших органів. «Хоча правосуддя в кримінально-правовому аспекті являє собою діяльність виключно судів, однак забезпечення здійснення правосуддя відбувається шляхом нормальної діяльності окремих правоохоронних органів, таких як дізнання та досудового слідства, прокуратури, органів виконання покарання». Саме діяльність цих органів спрямована на забезпечення принципів об'єктивності та законності під час здійснення правосуддя.

З огляду на всі приведені точки зору з приводу розуміння правосуддя, можна визначити це поняття: правосуддя – це правозастосовна діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуальному порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань (курсив наш – А.Н.).

Але для визначення того що є злочинами проти правосуддя, поняття правосуддя, на думку більшості вчених недостатньо, адже для визначення поняття злочинів проти правосуддя необхідним є визначення їх родового об'єкта [8, с. 10].

В науці кримінального права існує декілька теорій визначення об'єкта злочину. Тому для визначення родового об'єкта будь-яких злочинів, в тому числі і злочинів проти правосуддя, потрібно дати визначення загального об'єкта злочину. Правильне встановлення об'єкта злочину є важливим питанням, оскільки від чіткого його визначення залежить встановлення ознак складу злочину та відведення йому місця в Особливій частині Кримінального кодексу.

Довгий час єдиною вірною вважалася теорія, що об'єктом будь-якого злочину завжди є суспільні відносини, охоронювані законом про кримінальну відповідальність. Ця концепція виникла і набула розвитку за часів СРСР. Даної точки зору дотримувалися Я. М. Брайнін, Н. Д. Дурманов, Н. І. Загородніков, В.

Н. Кудрявцев, Е. А. Фролов та ін. Найбільш повно і чітко цю концепцію сформулювали і розвинули О. А. Піонтковський, А. Н. Трайнін, В. Я. Тацій, Н. І. Загородніков, Б. С. Нікіфоров, Г. І. Чангулі, І. П. Лановенко, О. Я. Светлов, С. С. Яценко, С. Ф. Денисов та ін.

О. А. Піонтковський вказує: «об'єктом будь-якого злочинного діяння виступають суспільні відносини, що охороняються апаратом кримінально-правової охорони» [156, с. 133]. А. Н. Трайнін зазначає, що об'єктом будь-якого посягання є суспільні відносини, встановлені в інтересах панівного класу. Об'єктом злочину в системі соціалістичного кримінального права є соціалістичні відносини [188, с. 123]. Н. І. Загородніков [43, с. 25] та Б. С. Нікіфоров [143, с. 113] дотримуються такої ж думки. М. Й. Коржанський вважав, що «соціалістичне кримінальне право об'єктом злочину визнає суспільні відносини, які складають основу соціалістичного ладу» [71, с. 120].

Як зазначали О. М. Костенко та А. В. Ландіна, хоча це визначення об'єкта є загальновизнаним в теорії кримінального права і донедавна вважалось єдиним вірним, ця теорія виявлялася досить хиткою, коли науковці підходили до визначення безпосереднього об'єкта злочину [74, с. 101]. Так, О. А. Піонтковський вважав що «безпосереднім об'єктом можуть бути суспільні відносини, але в більшості випадків вони ними не є». М. Й. Коржанський зазначав що «об'єкт злочину як суспільні відносини недоступний для безпосереднього впливу на нього».

Визначаючи об'єкт злочину як суспільні відносини дослідники визнавали, що кримінальне право охороняє лише певну форму їх вияву, зв'язки між суб'єктами відносин. Багато дослідників не були послідовними у визначенні об'єкта злочину. В. К. Глістін, визнаючи загальним об'єктом злочину суспільні відносини зазначав, що «самі суспільні відносини як певна сукупність соціальних зв'язків надзвичай невразливі для злочинного впливу і нам невідомі випадки розриву якоїсь групи суспільних відносин шляхом злочинного посягання». С.С. Яценко зазначає: злочин обов'язково містить в собі наслідки протиправного діяння у вигляді порушеного порядку суспільних відносин.

Ці суперечності зумовили появу інших теорій щодо визначення поняття об'єкта злочину, а в юридичній науці ще й досі йде науковий спір навколо визначення вказаної дефініції.

Існує така теорія: об'єктом злочину завжди є люди, а не щось інше, бо злочин виступає певним відношенням однієї особи до інших, і саме ці особи і є сторонами будь-яких суспільних відносин. Але з цим важко погодитись, бо злочин може завдати шкоди не лише безпосередньо людині, а її майну, інтересам, відносинам і т.д. [7, с. 102]. Спірною є думка прибічників нормативної теорії, наприклад Н. С. Таганцева про те, що об'єктом злочину є норми. Адже норми не можуть бути пошкоджені під час вчинення злочину, що і доводить невірність цього визначення.

Розвивається концепція щодо визначення об'єкта злочину як цінностей (благ, інтересів), що охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може спричинити або спричиняє шкоду, прибічником якої є В. К. Негоденко. Але таке визначення об'єкта злочину є неточним. Є. В. Фесенко вважає, що основною змістовною характеристикою об'єкта є блага, на які посягає злочинець. Підтримує цю думку і С. Я. Лихова.

Опоненти теорії суспільних відносин як об'єкта злочину виходять з того, що суспільні відносини є «лише певною формою наукової абстракції» [27, с. 22] тому їм не може бути завдано шкоди. Є. В. Фесенко та П. С. Матишевський вважають, що об'єктом злочину мають визнаватись не якісь абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні або державні цінності [5, с. 124].

В ч. 1 ст. 1 КК УРСР 1960 р. вказувалося, що «КК має своїм завданням охорону суспільного ладу України, його політичної і економічної систем, власності, особи, прав і свобод громадян і всього правопорядку від злочинних посягань». Ст. 7 КК України 1960 року визначала злочин як «передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян,

а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок». Саме це визначення, на думку О. М. Костенка та А. В. Ландіної, вміщує розгорнуте поняття об'єкта злочину. Захист особи передбачає охорону її життя, здоров'я, інтересів, і визнавати кожне з цих понять окремим видом суспільних відносин, що охороняються кримінальним законодавством, не зовсім вірно. Це цінності, блага, інтереси, які існують в певному порядку у відносинах між людьми в суспільстві.

У ст. 5 «Керівних начал по Кримінальному праву РРФСР» 1919 р. зазначалося: «Злочин є порушенням порядку суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом». Злочин не може пошкодити суспільні відносини: вони продовжують існувати, хоча і в зміненому вигляді. Шкода завдається саме порядку існування цих відносин, який встановлюється в суспільстві і закріплюється в законодавчих актах.

Як вказує О. М. Костенко, сутність усіх злочинів полягає не в тому, що вони посягають на безпеку суспільства, тобто є суспільно небезпечними, а в тому, що вони є проявом сваволі і посягають на встановлений у суспільстві за допомогою законодавства порядок, необхідний для безпеки людства. Таким чином, загальним об'єктом будь-яких злочинів є не суспільна безпека, а закріплений в законодавстві порядок відносин між людьми, необхідний для забезпечення безпеки кожного з них [5, с. 27-28]. Цієї точки зору притримується А. В. Ландіна, А. С. Нерсесян, С. Є. Дідик.

Як зазначала А. В. Ландіна, при вчиненні злочину в першу чергу порушується порядок відносин в суспільстві з приводу певних предметів – матеріальних і нематеріальних. Можна сказати, що порядок – це щось об'єктивне, що не залежить від самих норм. А злочини змінюють спосіб існування суспільних відносин, а не самі суспільні відносини. Таким чином, визначення самого поняття об'єкта злочину може бути таким: «Об'єкт злочину – це охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми, що виникають в суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів».

Саме цієї точки зору з приводу визначення об'єкта злочину ми і будемо притримуватися у даному дослідженні. Отже, об'єкт злочину – це охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин.

Наявність визначення поняття правосуддя і поняття загального об'єкта злочину дає можливість визначити що є злочинами проти правосуддя. В науці кримінального права існують ряд визначень даного поняття. У своєму дослідженні, присвяченому кримінально-правовій охороні правосуддя, М. І. Бажанов зазначав, що в якості родового об'єкта злочинів проти правосуддя виступають відносини, які забезпечують: 1) нормальну діяльність органів дізнання, слідства і прокуратури в сфері кримінального судочинства; 2) нормальну діяльність суду по кримінальним і цивільним справам; 3) нормальну діяльність органів, які здійснюють виконання рішень і вироків та призначених у них покарань. Аналогічної точки зору притримується О. О. Кваша: «родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є відносини у сфері діяльності: 1) судових органів; 2) органів дізнання, досудового слідства, прокуратури; 3) органів, що здійснюють виконання ухвал, постанов, вироків, інших судових рішень і призначених покарань» [58, с. 381].

В. І. Тютюгін вважає, що родовий об'єкт даних злочинів – це суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність у сфері здійснення правосуддя. Подібну точку зору висловлює М. М. Голоднюк: родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів правосуддя.

На думку М. В. Шепітька термін «нормальний» породжує запитання, що впливають з оціночного характеру терміна та відсутності визначеного змістового навантаження [37, с. 25]. Таке визначення є невдалим, бо допускає змішування родового та видових об'єктів.

В. І. Борисов притримується думки, що родовий об'єкт злочинів проти правосуддя – це суспільні відносини, що забезпечують інтереси правосуддя. На думку М. Й. Коржанського родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є вся система суспільних відносин, що утворює правосуддя в державі [7, с. 550].

І. С. Власов взагалі, з нашої точки зору, дещо непослідовний у визначенні об'єкта даних злочинів. Вчений вказує, що загальним об'єктом всіх злочинів і кожного окремо із злочинів є суспільні відносини. Ці відносини як складову частину об'єкта злочину дослідник ототожнює із інтересами, благами, які охороняються кримінальним законом, тому далі вказує, що, стосовно правосуддя, цей суспільний інтерес, який охороняється, є діяльністю по здійсненню завдань правосуддя. Далі І. С. Власов визнає родовим об'єктом діяльність, спрямовану на здійснення завдань правосуддя, під якою потрібно розуміти не лише власне правосуддя, що здійснюється судами, але і діяльність по попередньому розслідуванню справ, і діяльність по виконанню вироків і рішень, тобто діяльність або систему дій, що складають судовий (кримінальний або цивільний) процес [23, с. 6-7]. Погодитися із таким визначенням родового об'єкта злочинів проти правосуддя важко, адже не зрозуміло якої теорії визначення об'єкта злочину в цілому притримується вчений. І. С. Власов із І. М. Тяжковою: родовим об'єктом злочинів проти правосуддя визначають «діяльність по здійсненню завдань правосуддя уповноваженими на те органами» [22, с. 27].

Подібним чином родовий об'єкт злочинів проти правосуддя визначає Ш. С. Рашковська «об'єктом всіх злочинів проти правосуддя є правильна діяльність суду, органів дізнання, слідства і прокуратури, спрямована на забезпечення охорони інтересів ... держави і законних прав громадян». З таким визначенням об'єкта вказаних злочинів не можна погодитися.

На думку О. І. Чучаєва до сфери кримінально-правової охорони потрапляють не всі суспільні відносини, що виникають у процесі функціонування суду, а також органів розслідування, прокуратури, органів та установ, що виконують вироків та рішення, а тільки ті які виникають під час здійснення цими органами специфічних завдань правосуддя. Але інші вчені вважають, що коли йдеться про правосуддя як об'єкт кримінально-правового захисту, дане поняття охоплює відносини, що виникають не лише під час розгляду та вирішення адміністративних, цивільних та кримінальних справ, але й під час здійснення функції судового контролю, у тому числі й

конституційного. Так само і М. В. Шепітько вказує, що виходячи із законодавчих визначень завдань судочинства та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» щодо форм здійснення правосуддя, можна дійти висновку, що немає таких суспільних відносин у сфері правосуддя, які б не відповідали завданням правосуддя.

Визначаючи родовий об'єкт злочинів проти правосуддя, Я. М. Кульберг виходить із того, що під об'єктом злочину потрібно розуміти те, проти чого направлені дії злочинця [10, с. 18]. Таким чином, вчений спочатку не прив'язується до жодної із зазначених вище теорій з приводу об'єкта злочину зазначає, що всі злочини посягають на встановлені в країні суспільні відносини. Але далі вказується що злочини, передбачені главою восьмою КК РРФСР (1960 р.), посягають на інтереси правосуддя. Тобто, Я. М. Кульберг теж є непослідовним у визначенні родового об'єкта злочинів проти правосуддя. Тому не можна прийняти за основу запропоноване ним визначення об'єкта цих злочинів.

М. Х. Хабібুলлін є прибічником концепції об'єкта злочину як суспільних відносин: «наука ... кримінального права об'єктом злочину вважає ... суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права». Але родовим об'єктом злочинів проти правосуддя (зокрема, завідомо неправдивого доносу і завідомо неправдивого показання) автор вважав правильну, засновану на суворому дотриманні законності діяльність органів правосуддя по здійсненню своїх завдань. Знов таки, спостерігається та сама непослідовність у визначенні загального і родового об'єкта злочинів, як і у попередньо розглянутих дослідженнях.

На думку С. Є. Дідика, родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми в суспільстві, що забезпечує нормальну діяльність судів, органів та осіб, що сприяють законному здійсненню правосуддя [38, с. 9]. А. Г. Мартіросян вважає, що об'єктом злочинів проти правосуддя повинен виступати належний порядок діяльності винятково судових органів.

Формулює поняття родового об'єкта злочинів проти правосуддя і М. В. Шепітько. На його думку, це – суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя. Ця думка, на наш погляд, також є не досить точною і дещо звуженою.

У навчальній та довідковій літературі зазначається, що родовим об'єктом злочинів проти правосуддя є суспільні відносини з приводу нормального функціонування системи правосуддя, що охороняється законодавством.

Корінним чином відрізняється від всіх приведених вище точок зору з приводу визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя думка Є. А. Смірнова, що «об'єктом злочинів, що розглядаються, є закріплений в ... законодавстві порядок правосуддя» [17, с. 5]. Така точка зору видається найбільш точною і такою, що не суперечить теорії визначення загального об'єкта злочину, як порядку відносин.

На нашу думку та у відповідності до визначення об'єкта злочину, родовий об'єкт злочинів проти правосуддя – це охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя.

Отже, маючи визначення власне правосуддя та родового об'єкта злочинів проти правосуддя, отримано можливість дати визначення злочинів проти правосуддя. Але спочатку наведемо існуючи у науці кримінального права визначення злочинів проти правосуддя.

Вчені, які займалися вирішенням проблем, пов'язаних із злочинами проти правосуддя, давали визначення протиправних діянь проти правосуддя, виходячи із поняття злочину в кримінально-правовій науці. Так, І. С. Власов вважає, що «злочини проти правосуддя – це злочини, що посягають на здійснення завдань правосуддя органами правосуддя. Під органами правосуддя при цьому розуміються як органи суду, єдиного органу, що здійснює безпосередньо правосуддя, так і ті органи, що сприяють правосуддю – прокуратура, органи дізнання і слідства та органи виконання покарань» [23, с. 5].

На думку Я. М. Кульберга злочинами проти правосуддя є такі умисні діяння осіб, які провадять дізнання, слідчих, прокурорів, що регулюють дізнання, попереднє слідство, судочинство і виконання покарань, які завдають шкоду інтересам правосуддя і особистості і тим самим перешкоджають суду здійснювати завдання правосуддя. Але автор не відносить до злочинів проти правосуддя посягання на діяльність органів прокуратури, попереднього розслідування.

У своєму дослідженні О.О. Кваша пропонує таке визначення: «під злочинами проти правосуддя слід розуміти посягання, які завдають шкоду нормальній діяльності судових органів, а також належній діяльності правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і покарань» [58, с. 382]. Злочини проти правосуддя, за твердженням І. С. Власова і І. М. Тяжкової, це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, які посягають на здійснення органами правосуддя їх завдання.

Н. О. Носкова вважає, що посягання на інтереси правосуддя – це посягання на нормальну діяльність суду, прокуратури, органів дізнання і попереднього слідства по виконанню завдань правосуддя що здійснюються, поряд із вказаними, ще й органами виконання покарання [44, с. 10]. Таке визначення, на наш погляд, вже є більш точним, але вимагає вдосконалення.

Ш. С. Рашковська пропонує більш деталізоване визначення вказаного поняття: «Під злочинами проти ... правосуддя слід розуміти злочини, які завдають шкоду правильній діяльності суду, а також правильній діяльності органів, що сприяють здійсненню правосуддя, – органів дізнання, слідства, прокуратури, вчинені як службовими особами цих органів (суддями, прокурорами, слідчими працівниками), так і приватними особами» [67, с. 8]. Видається, що це визначення є досить конкретним і охоплює більшість ознак, притаманних злочинам проти правосуддя.

У дослідженні Є. А. Смірнова також є визначення вказаного поняття, згідно з яким злочином проти правосуддя слід вважати будь-яку кримінально

карану дію чи бездіяльність, винну і безпосередньо спрямовану проти встановленого законодавством порядку правосуддя. Це визначення відрізняється від інших і відповідає визначенню родового об'єкта злочинів проти правосуддя.

Існують і інші думки з приводу визначення злочинів проти правосуддя. Наприклад, зазначається, що під злочинами проти правосуддя в теорії кримінального права розуміються умисні злочинні діяння, що посягають на нормальну роботу органів правосуддя, які вчиняються посадовими особами вказаних органів чи іншими особами, що протидіють цій діяльності. Також вказується, що під злочинами проти правосуддя треба розуміти діяння, що посягають на нормальну діяльність Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції з розгляду та вирішення справ по суті, а також на нормальну діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, виконавчого провадження та інших органів, що забезпечують здійснення правосуддя на території України [9, с. 510].

Ми, визначаючи поняття злочинів проти правосуддя, будемо відштовхуватися від визначення злочину, закріпленого на законодавчому рівні. У ч. 1 ст. 11 КК України закріплено поняття злочину: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину».

Отже, злочинами проти правосуддя є суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, що полягає у правозастосовній діяльності суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуального порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльності правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які відають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань.

Багато хто з дослідників стверджував, що вказані протиправні діяння не є однорідними, і їх можна розбити на групи на основі певних ознак. Деякі вчені вважають за необхідне виділяти, поряд із родовим, ще й видовий об'єкт злочинів проти правосуддя при поділі злочинів проти правосуддя на групи за ознаками об'єкта злочину.

Теорія не триступеневого, а чотириступеневого поділу об'єкта злочинів по вертикалі в теорії кримінального права існує вже давно і багато дослідників вважають такий поділ доцільним. Виділяли видовий об'єкт злочину М. Й. Коржанський [70, с. 73] та Є. О. Фролова.

Також поділ злочинів проти правосуддя на групи здійснюється вченими не лише за об'єктом, але і за суб'єктом злочинів. Як правило, у випадках класифікації вказаних злочинів за суб'єктом, виділяються дві групи злочинів: ті, які вчиняються виключно спеціальними суб'єктами, і ті, які вчиняються будь-яким (загальним) суб'єктом злочину. Так, Я. М. Кульберг вважає що злочини вказаного виду можна поділити на такі групи: 1) злочини проти правосуддя, що вчиняються лише службовими особами (особи, що провадять дізнання, слідчі, прокурори, судді); 2) злочини проти правосуддя, що вчиняються окремими особами (осудні особи, що досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність). Цю точку зору поділяє і Ш. С. Рашковська. На її думку, суб'єктами злочинів проти правосуддя можуть бути як службові, так і приватні особи, а всі злочини проти правосуддя можна поділити на дві групи: а) злочини проти правосуддя, що вчиняються службовими особами суду, прокуратури, органів слідства і дізнання; б) злочини проти правосуддя, що вчиняються приватними особами. Причому до злочинів першої групи відносяться такі злочини, як постановлення неправосудного вироку, рішення або висновку та незаконне затримання, незаконне взяття під варту і примушування до давання показань під час допиту, а друга група поділяється на три підгрупи: злочини, що порушують правильну діяльність органів правосуддя шляхом викривлення істини чи замовчування про неї; злочини, що порушують правильну діяльність органів правосуддя шляхом інших форм протидії (ухилення або відмова від виконання обов'язків свідком,

перекладачем, експертом, понятим, перешкоджання з'явленню свідка чи народного засідателя для виконання своїх обов'язків тощо); злочини, що порушують правильну діяльність органів правосуддя шляхом недонесення про достовірно відомі вчинені злочини, чи ті, вчинення яких готується [67, с. 9-10]. Отже, на думку вказаних вчених, злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них відносять саме до другої групи злочинів, що можуть бути вчинені загальним суб'єктом.

Також прихильником поділу злочинів проти правосуддя на групи за ознаками суб'єкта є Є. А. Смірнов, який вказує, що оскільки безпосередній і родовий об'єкт даних злочинів один і той самий (встановлений порядок правосуддя), він не може слугувати критерієм для їх поділу на окремі групи. «В якості такого критерію слід взяти ознаки, що характеризують суб'єкт злочинів». Вчений пропонує такий поділ: а) злочини проти правосуддя з боку службових осіб, що здійснюють правосуддя; б) злочини проти правосуддя з боку інших учасників кримінального процесу та приватних осіб; в) злочини проти правосуддя з боку арештованих, засуджених та їх пособників. Так само пропонує поділ вказаних злочинів на три групи за критерієм ознак суб'єкта злочину і В. К. Глістін: 1) злочини проти правосуддя, що вчиняються службовими особами (судді, прокурори, працівники органів слідства і дізнання); б) злочини проти правосуддя, що вчиняються приватними особами; 3) злочини проти правосуддя, що вчиняються особами, які ухиляються від відбування покарання. Такої ж точки зору притримуються К. Сич та І. Літвінов і вважають, що правильним буде класифікувати злочини проти правосуддя за ознаками суб'єкта їх вчинення. За критерієм суб'єкта злочину пропонується будувати систему злочинів проти правосуддя і інші науковці. Досліджувані нами протиправні діяння проти правосуддя, як вважає Є. А. Смірнов, В. К. Глістін та інші, належать до другої групи злочинів проти правосуддя.

З цього приводу М. В. Шепітько зазначає, що такі намагання не можна назвати досконалими, оскільки дана класифікація є суб'єктною лише на першому етапі, де автори поділяють спеціальних суб'єктів на осіб, які вчиняють дані злочини з використанням службового становища, та таких осіб, які не

наділені владними повноваженнями; на другому ж етапі вказується, що особи можуть вчинити злочини з використанням службових повноважень під час здійснення правосуддя в суді особами, які приймають судові рішення під час судового засідання, попереднього розслідування по кримінальній справі особами, що здійснюють досудове провадження, реалізації судових рішень, прийнятих під час провадження у справі особами, зобов'язаними забезпечити виконання судових актів. Особи, які не наділені владними повноваженнями, можуть вчинити злочини під час здійснення правосуддя в суді або попереднього слідства у кримінальній справі особами, залученими до здійснення судочинства для забезпечення інтересів доказування, реалізації судових рішень, прийнятих під час провадження у справі, особами до яких застосовані заходи процесуального примусу або виконується покарання. Вчений робить висновок, що дана класифікація заснована не лише на суб'єктивному, а й на об'єктивному критерії. Дійсно, не можна погодитися з поділом злочинів проти правосуддя на види лише за суб'єктом злочину. Поділ злочинів певної групи на види як правило здійснюється не за ознаками суб'єкта, а за ознаками об'єкта. Тому ми погоджуємося із М. В. Шепітьком, що такий поділ не спрощує структури даних злочинів, а тому є небажаним [37, с. 28].

В кримінально-правовій науці існує й інша точка зору з приводу поділу злочинів проти правосуддя на види. М. І. Бажанов вважає, що спроба класифікувати злочини проти правосуддя за їх безпосередніми об'єктами більшою мірою відображає ті суспільні відносини, яким певні групи цих злочинів завдають шкоди [8, с. 17-18], пропонує використовувати систему поділу злочинів проти правосуддя на чотири групи: 1) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують реалізацію конституційних принципів діяльності органів розслідування, прокуратури та суду; 2) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків у справі; 3) злочини проти правосуддя, які посягають на відносини, що забезпечують вчасне присікання та розкриття злочинів; 4) злочини проти правосуддя, які

посягають на відносини, що забезпечують виконання вироку (рішення) та призначеного до відбування покарання [19, с. 307-332]. Дослідник відносить злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них до другої групи злочинів, окрім такого злочину, як розголошення даних досудового слідства (цей злочин він відносить до третьої групи).

І. С. Власов у своєму дослідженні пропонує систему цих злочинів, в основі якої лежить подібність безпосередніх об'єктів певних злочинів даної групи, яка виявляється у тому, що вказані об'єкти різні за формами існування однієї і тієї ж умови успішної діяльності по здійсненню завдань правосуддя, яке порушується цими злочинами: 1) злочини проти правосуддя, що перешкоджають використанню працівниками правосуддя їх прав для здійснення завдань правосуддя, а не всупереч їм; 2) злочини проти правосуддя, що перешкоджають надходженню у розпорядження правосуддя доброякісних доказів та правдивих свідчень від громадян; 3) злочини проти правосуддя, що порушують безперешкодне отримання правосуддям свідчень про злочин та обставини його вчинення; 4) злочини проти правосуддя, що перешкоджають здійсненню державного примусу, що виражається у вирoku або рішенні суду, в постанові суду або прокурора [23, с. 10]. Аналогічна класифікація злочинів проти правосуддя наводиться у праці І. С. Власова та І. М. Тяжкової. За даною класифікацією злочини проти правосуддя вказаного виду, відносяться до другої і третьої груп.

Прибічником цієї теорії є В. І. Тютюгін, який виокремлює п'ять груп злочинів: 1) злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду; 2) злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, власність суддів, народних засідателів, присяжних та інших учасників судочинства; 3) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі; 4) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують своєчасне розкриття та припинення злочинних посягань; 5) злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання

рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного покарання. Такі ж групи виділяє і В. І. Борисов та О. І. Чучаєв і злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них включають в третю групу.

В основу класифікації злочинів проти правосуддя, здійснену Ю. І. Кулешовим, покладений безпосередній об'єкт злочинів цього виду (як зазначає вчений – «структурні елементи охоронюваних суспільних відносин та особливості їх змісту») [9, с. 212-214]. Але ця класифікація складається з трьох рівнів – автор виділяє дві групи, які в свою чергу поділяються на підгрупи, і тому ми підтримуємо думку М. В. Шепітька з приводу того, що така трирівнева класифікація є досить громіздкою.

Прихильником систематизації злочинів проти правосуддя за ознаками об'єкта злочину є і Л. В. Іногамова-Хегай, хоча поділ даних злочинів, здійснений цією вченою має свої особливості: 1) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують нормальне здійснення правосуддя судом; 2) злочини, що забезпечують нормальну діяльність органів прокуратури, попереднього слідства та дізнання по здійсненню правосуддя; 3) посягання на відносини, що забезпечують нормальну діяльність органів по виконанню судового акта; 4) посягання на відносини, що забезпечують нормальну діяльність усіх органів по здійсненню правосуддя, чи органів суду, прокуратури та попереднього слідства, або органів прокуратури, попереднього розслідування та виконуючих судові акти [19, с. 360]. Цю точку зору підтримує А. В. Наумов, хоча й зазначає, що така систематизація має певні недоліки, тому що чітко розвести безпосередні об'єкти злочинів проти правосуддя на групи практично неможливо, адже вони дуже тісно переплетені між собою [14, с. 444, 445].

Точки зору змішаного критерію поділу злочинів проти правосуддя на види дотримується М. Д. Шаргородський який вказує, що окрім об'єкта посягання для побудови Особливої частини КК можна використовувати й інші ознаки, наприклад, суб'єкт злочину та інші елементи складу злочину. Але М. О. Гараніна, про яку в своєму дослідженні згадують Ю. І. Кулешов та М. В.

Шепітько, вважає, що система не може будуватися одночасно за декількома критеріями, тому що такі пропозиції переносять критерій систематизації норм Особливої частини з об'єктивного в суб'єктивний [29, с. 20, 109]. Отже, згадані дослідники були проти використання такого подвійного критерію для систематизації, із чим ми погоджуємося.

На нашу думку, найбільш обґрунтованою і вірною є класифікація злочинів вказаного виду на основі безпосереднього об'єкта кожного із них. Як зазначає А. А. Піонтковський, в Особливій частині кримінального кодексу усі склади злочинів розташовані в певній системі, і в основі даної системи поділ злочинів за відмінностями в об'єкті посягання [56, с. 146]. М. В. Шепітько так само вважає, що єдиним можливим критерієм класифікації на видові об'єкти, який відповідав би системі побудови Особливої частини КК, є критерій подібності безпосередніх об'єктів злочинів «у сфері здійснення правосуддя».

На нашу думку, найбільш точною є класифікація злочинів проти правосуддя, запропонована М. І. Бажановим, про поділ цих злочинів на чотири групи за об'єктом: 1) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують реалізацію конституційних принципів діяльності органів розслідування, прокуратури та суду; 2) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків у справі; 3) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують вчасне присікання та розкриття злочинів; 4) злочини проти правосуддя, що посягають на відносини, які забезпечують виконання вироку (рішення) та призначеного до відбування покарання. У другу групу вчений включає такі злочини, як примушування до давання показань; завідомо неправдивий донос; завідомо неправдиве показання; злісне ухилення свідка, потерпілого або експерта, перекладача від явки чи відмова від давання показань чи висновку; примушування свідка, потерпілого або експерта до відмови від давання показань чи висновку, до давання неправдивих показань чи висновку шляхом погроз; підкуп цих осіб чи погроза з помсти за раніше дані показання чи висновку [8, с. 19].

Отже, у вказану групу М. І. Бажанов включає три із досліджуваних нами злочинів: завідомо неправдиві показання (ст. 384); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування до їх відмови від давання показань чи висновку (ст. 386). Але, на нашу думку, до цієї групи злочинів проти правосуддя слід віднести і такий злочин, як розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387): це протиправне діяння перешкоджає істинності висновків по справі більше, ніж вчасному присіканню та розкриттю злочинів. Тому більш вірним буде віднести злочин, передбачений ст. 387 КК України до другої групи злочинів проти правосуддя. Крім того, вважаємо, що уточнення потребує і сама назва цієї групи: злочини, передбачені ст.ст. 384-387, посягають не на відносини, які забезпечують отримання достовірних доказів та істинних висновків у справі, на порядок таких відносин в суспільстві.

Таким чином, можна визначити видовий об'єкт злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, враховуючи визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. Власне визначення видового об'єкта злочинів проти правосуддя, що охоплює такий злочин, як давання завідомо неправдивих показань, наводить і М. В. Шепітько: видовим об'єктом злочину, що охоплює завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК), є суспільні відносини по забезпеченню формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер під час здійснення правосуддя. Але, по-перше, ми не погоджуємося, як вже неодноразово зазначалося, із визначенням об'єкта злочину через призму суспільних відносин, і, по-друге, таке визначення є занадто конкретизованим.

Отже, видовим об'єктом злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, є охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

В свою чергу, наявність визначення видового об'єкта вказаних злочинів та визначення поняття злочинів проти правосуддя, дає можливість дати визначення досліджуваних нами злочинів: злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – це суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Визначивши поняття групи злочинів, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми отримали можливість переходити до подальшого аналізу питань, пов'язаних із встановленням кримінальної відповідальності за вказані злочини та призначення покарання винним у їх вчиненні.

1.2 Відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них за зарубіжним кримінальним законодавством

Основним завданням даного дослідження є всебічний аналіз проблем, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, перекладачами, експертами або щодо них. У виконанні поставленого нами завдання не останнє місце займає порівняльний аналіз відповідних норм КК України та зарубіжного кримінального законодавства ряду держав. Видається, що дослідження кримінальних кодексів зарубіжних держав та співставлення, порівняння окремих їх норм із окремими статтями КК України дасть можливість вдосконалити вітчизняне кримінальне законодавство, що відповідало б вимогам сучасності в боротьбі з окремими видами злочинів та із злочинністю взагалі.

Необхідність оновлення законодавчого регулювання суспільних відносин, приведення національного законодавства до європейських стандартів, пошук можливостей уникнення помилок тих держав, які успішно пройшли відповідний період розвитку, євроінтеграція – все це є незаперечним фактом необхідності максимальної активізації роботи в галузі порівняльного

правознавства. На думку Раймона Леже, «вивчення того, як ідеї, що належать філософам і криміналістам, постійно втілюються в правових інститутах різних країн, стало, можливо, одним з найкращих шляхів, що призвів до формування порівняльного правознавства» [12, с. 106].

На даному етапі розвитку юридичної науки, і, зокрема, кримінального права, жодне дослідження не обходиться без компаративістики. Як зазначав французький юрист Марк Ансель, вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, дає можливість краще зрозуміти право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо чітко виявляються у порівнянні з іншими правовими системами. Порівняння здатне озброїти ідеями і аргументами, які не можливо отримати навіть за дуже доброго знання свого права.

Для того, щоб дослідження зарубіжного кримінального законодавства в частині встановлення відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми досліджували кримінальні кодекси лише країн континентальної правової сім'ї. адже Україна за всіма ознаками належить саме до цієї групи.

Згідно з теорією компаративістики порівняльно-правові дослідження можуть здійснюватися двома способами: нормативним або функціональним. На думку багатьох вчених найбільш продуктивним є поєднання обох зазначених способів, а саме нормативно-функціональний спосіб.

Те, що відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, передбачена у переважній більшості зарубіжних кримінальних кодексів є доказом того, що ці злочини проти правосуддя дійсно є небезпечним.

Перша група країн, кримінальні кодекси яких були проаналізовані, – це країни пострадянського простору. Вчений С. В. Липень вказує: «пострадянський політико-правовий простір стає вельми сприятливим об'єктом для порівняльно-правових досліджень, хоча б з метою економії наукових зусиль для забезпечення правотворчості. Тому бажаним є не тільки розвиток компаративістики як такої, але й проведення порівняльно-правового аспекту в

різних галузевих дослідженнях, при цьому необхідний вихід на загальні принципи правового регулювання відповідних відносин» [14, с. 114-115].

КК Російської Федерації містить, аналогічно до КК України, окремий розділ, в який включені норми, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя – Глава 31 «Злочини проти правосуддя». Тут вміщені ст. 302 «Примушування до давання показань», ст. 307 «Завідомо неправдиві показання, висновок експерта або неправильний переклад», ст. 309 «Підкуп чи примушування до давання показань чи ухилення від давання показань або до неправильного перекладу», ст. 310 «Розголошення даних досудового слідства». Більшість із цих статей КК РФ подібні до ст.ст. 384-387 КК України, але мають певні особливості.

Проаналізувавши норми кримінального законодавства країн пострадянського простору, ми можемо зробити висновок про те, що лише деякі з кримінальних кодексів цих країн передбачають відповідальність за злочини, аналогічні тим, що закріплені в КК України; крім того, лише половина із них встановлює кримінальну відповідальність за ряд злочинів вказаного виду, зокрема, за неправдиві показання, висновок експерта чи переклад тільки в тому випадку, якщо вони були вчинені завідомо, що є подібним до відповідних норм КК України. Різниця є і у санкціях за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Переходячи до дослідження кримінального законодавства країн Європи, зазначимо, що нами були детально проаналізовані норми тих кримінальних кодексів, які, на наш погляд, є найбільш прогресивними у частині встановлення відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

Так, першим розглянемо КК Іспанії. Це кримінальне законодавство є одним із найновіших і тому, на наш погляд, найбільш повно відповідає вимогам сучасності у сфері встановлення кримінальної відповідальності за окремі злочини. Розділ XX «Злочини проти судової влади» КК Іспанії містить окрему Главу VI «Про неправдиве свідчення» (ст.ст. 458-462) та Главу VII «Про обструкцію правосуддю і порушення професійного обов'язку» (ст.464), що

визначають покарання за вказані злочини. За ст. 458 КК Іспанії до кримінальної відповідальності притягується свідок, який дасть неправдиві показання в судовому засіданні (ч. 1); кваліфікуючими ознаками даного злочину є давання неправдивого показання проти обвинуваченого по кримінальній справі (ч. 2) та давання неправдивого показання перед Міжнародним Судом, який у відповідності із Договорами, належним чином ратифікованими відповідно до Конституції Іспанії, здійснює повноваження, що витікають з неї, або у випадку виконання в Іспанії доручення, винесеного іноземним судом (ч. 3). Покарання за цей злочин призначається у виді тюремного ув'язнення на строк від шести до двох років і штрафом на суму від трьох до шести місячних заробітних плат (ч. 1); тюремним ув'язненням від одного до трьох років і штрафом на суму від шести до дванадцяти місячних заробітних плат (ч. 2).

Ст. 459 КК Іспанії визначає покарання, аналогічне до передбаченого у ст. 458 ближче до верхньої межі, експерту чи перекладачу, які із злим умислом порушують істину в своєму судженні або перекладі. Крім вказаних покарань до цих осіб як додаткові можуть призначатися покарання: позбавлення права займати відповідні посади чи державний пост, спеціальності або професії на строк від шести до дванадцяти років. За ст. 460 кримінально караним є діяння свідків, експерта чи перекладача, які істотно не порушуючи істини, спотворять її недомовками, неточностями або змовчать про важливі дії чи дати, про які вони знали; покарання за цей злочин є аналогічним до ст. 459. У КК Іспанії встановлюється відповідальність за умисне надання фальшивого свідка, експерта чи перекладача (ч. 1 ст. 461); за ч. 2 ст. 461 покарання призначає тому, хто свідомо надасть суду фальшиві документи. За вказані злочини за ст. 461 призначається покарання таке саме, як і у ст. 458 КК Іспанії. Якщо злочин було вчинено адвокатом, прокурором, соціальним службовцем чи представником Прокуратури під час професійної діяльності або виконання своїх функцій, покарання призначається аналогічне тому, яке визначене у ст. 459-460 КК Іспанії. Зазначимо, що КК України не містить статті, яка б відповідала ст. 461 КК Іспанії. Тому дослідження даної норми є необхідним з точки зору можливого вдосконалення КК України.

Цікавою є ст. 462 КК Іспанії: в даній нормі визначаються умови, при яких особа звільняється від покарання за надання неправдивих показань по кримінальній справі. Цією умовою є відмова від вказаних показань під час і у формі, необхідній для досягнення правди до винесення вироку у процесі. Подібні норми вже досліджувалися нами вище (ст. 303 КК Латвійської Республіки). Вітчизняному законодавцю варто врахувати даний досвід.

Згідно ст. 464 КК Іспанії покаранню підлягає та особа, яка насильством чи залякуванням спробує прямо чи опосередковано вплинути на заявника, сторону чи обвинуваченого, адвоката, прокурора, експерта, перекладача або свідка для того, щоб той змінив свою процесуальну позицію (ч. 1); особа, яка вчинить будь-яку дію, що посягатиме на життя, недоторканість, свободу, статеву свободу чи майно в якості помсти особам, вказаним в попередній частині, за їх діяльність в судовому процесі (ч. 2). Покарання за вказані злочинні діяння призначається у виді тюремного ув'язнення на строк від шести до двадцяти чотирьох місяців.

Окремий розділ, який передбачає відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, перекладачами або щодо них, містить також КК ФРН (Розділ дев'ятий «Неправдиві показання, що даються не під присягою, і лжеприсяга») (§§ 153-163). § 153 встановлює відповідальність для осіб, які перед судом чи іншим органом, компетентним у проведенні допиту свідків чи експертів під присягою, в якості свідка чи експерта дає неправдиві показання; покарання призначається у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Згідно з § 157 «Давання показань у стані вимушеного становища» суд на свій власний розсуд може пом'якшити покарання, якщо свідок чи експерт дають винно «лжеприсягу» чи неправдиве показання без присяги, або, у випадку показань, даних без присяги, навіть може взагалі відмовитися від покарання, якщо особа дала неправдиві показання, щоб відвести від родича або від себе самого небезпеку бути підданим покаранню чи мірі виправлення і безпеки, поєднаної з ізоляцією. За § 158 «Виправлення неправдивого показання» суд за своїм розсудом може пом'якшити покарання за «лжеприсягу», неправдиве завірення, рівносильне до присяги, чи неправдиве

свідчення, дане не під присягою, або може відмовитися від покарання, якщо особа, що вчинила діяння, виправляє своєчасно неправдиве показання (1). У ч. 2 § 158 передбачено ситуацію, в якій виправлення є запізнілим: воно є таким, якщо при винесенні вироку вже не може бути прийняте до уваги, якщо в результаті діяння було нанесено шкоду іншій особі, або якщо проти особи, яка дала неправдиві показання, вже було дане показання свідка, або слідство вже було почато. Також виправлення може бути зроблене і в органі, в якому було дано неправдиве показання, або в якому воно повинно бути перевірено в процесі розгляду справи, а також в суді, в прокуратурі або в органів поліції (ч. 3). Вітчизняному законодавцю варто було б звернути увагу на цю норму КК ФРН і розглянути питання можливості включення подібної норми у кримінальне законодавство України.

КК ФРН передбачає окремим нормами відповідальність за посягання на підбурювання до давання неправдивих показань (§ 159) і за власне підбурювання до давання неправдивих показань (§ 160). Як правило, за подібні діяння, зокрема за КК України (за підбурювання чи посягання на вчинення окремого злочину) відповідальність настає за сукупністю норм, одна з яких передбачає відповідальність за вчинений злочин, а інша – за ст. 27 за співучасть. Тому така практика є досить незвичною для України.

Декілька норм КК ФРН передбачають відповідальність за «лжеприсягу» та інші завіряння, рівносильні до присяги (§§ 154-156). § 163 взагалі встановлює покарання за «лжеприсягу», передбачену §§154-156, з необережності, зневажливе неправдиве завірення, що рівносильне до присяги (ч. 1), що суттєво знижує розмір покарання у виді позбавлення волі. Якщо особа взагалі своєчасно повідомляє про неправдиве повідомлення, то вона взагалі не підлягає покаранню (ч. 2 § 163).

Заслужують детального дослідження і норми КК Франції, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя. Досліджувані нами статті КК Франції вміщені у Відділ II «Про перешкоджання здійсненню правосуддя» Глави IV «Про посягання на здійснення правосуддя». У КК Франції також йдеться про вчинення певних злочинів проти правосуддя під

присягою. Наприклад, ст. 434-13 встановлює покарання за неправдиве свідчення, вчинене під присягою перед будь-яким судовим органом чи перед посадовою особою судової поліції, що діє в порядку виконання окремого судового доручення (ч. 1). Звільняється від кримінальної відповідальності за неправдиве свідчення особа, якщо вона добровільно відмовилася від своїх показань до винесення кінцевого рішення по справі слідчим суддею чи судом, які розглядають справу (ч. 2). Більш тяжким злочином проти правосуддя за КК Франції є неправдиве свідчення, якщо його причиною є вручення будь-якого подарунка чи якоїсь іншої винагороди (п. 1 ст. 434-14), або якщо щодо того, проти кого дається неправдиве свідчення, може бути застосоване кримінальне покарання (п. 2 ст. 434-14). Кримінально караним також є діяння, що полягає у використанні обіцянок, подарунків, тиску, погроз, побоїв, хитрощів чи обману в ході судового процесу для схиляння іншої особи до давання неправдивих показань або до утримання від давання показань (ст. 434-15). За неявку особи у якості свідка без поважних причин настає кримінальна відповідальність (ст. 434-15-1), так само, як і за КК України. Покарання призначається за тиск на свідків з метою вплинути на їх показання (ст. 434-16). Окремою нормою встановлюється відповідальність за давання неправдивих показань по цивільним справам (ст. 434-17).

Незаконні діяння перекладача та експерта також є кримінально караними: караються діяння перекладача, що полягають у викривленні сутності перекладу слів чи документа (ст. 434-18); діяння експерта, що виражаються у фальсифікації в своїх письмових висновках чи усних показаннях або результатів експертиз, караються згідно ст. 434-20. Карається і незаконний тиск на перекладача (ст. 434-19) та експерта (ст. 434-21). За всі вказані вище злочини проти правосуддя за КК Франції призначається покарання у виді позбавлення волі на певний строк і штрафом. Варто відзначити, що більшість норм КК Франції подібні до відповідних статей КК України, хоча і мають певні незначні особливості.

За КК Австрії покарання встановлюється за давання неправдивих показань (§ 288); за давання неправдивих показань адміністративним органам

(§ 289); за надання неправдивих доказів (§ 292); за розголошення відомостей про судовий чи адміністративний процес (§ 301); визначається, що діяльне каяття кримінальна відповідальність не настає (§§ 291, 292b, 294, 296). Ці злочини подібні до тих, за які встановлюється відповідальність за КК України.

Норми КК Бельгії встановлюють відповідальність за давання неправдивих показань (ст. 215), кваліфікуючі ознаки цього злочину визначені у ст. 216 (давання неправдивих показань проти підсудного, який був засуджений до позбавлення волі на строк більше десяти років), за ст. 217 якщо особа, яка дала неправдиві свідчення зізнається у даванні неправдивих показань, покарання суттєво знижується; за давання неправдивих показань у справі про вчинення проступку (ст. 218); за неправдиві показання у справі про поліцейське порушення (ст. 219); за неправдиві показання в цивільній справі (ст. 220); за завідомо неправдивий переклад, здійснений перекладачем та неправильний експертний висновок, зроблений експертом (ст. 221); за підкуп свідка, експерта, перекладача (223); ст.ст. 222, 224 визначають кваліфікуючі ознаки вказаних вище злочинів. Відмінність від КК України полягає в тому, що кваліфікуючі ознаки цих злочинів, передбачених КК Бельгії, вказані у окремих нормах; також за статтями 384-387 КК України немає різниці, у якій справі були дані неправдиві показання, висновок експерта, переклад перекладача, а у КК Бельгії відповідальність за ці злочини у різних видах процесів передбачена у різних статтях.

КК Голландії містить окремий Розділ IX «Неправдиве свідчення», в який включені дві норми: ст. 207, яка встановлює відповідальність за давання неправдивих заяв під присягою та ст. 207а, яка визначає покарання за давання неправдивого показання у міжнародному суді. Ст. 192 передбачає покарання за умисне невиконання правового обов'язку свідком, експертом чи перекладачем, який вони повинні виконати в цій якості. КК Данії передбачає відповідальність за давання неправдивих показань і свідчень у державних органах (§§ 160-164).

За вказаний вид злочинів проти правосуддя відповідальність встановлюється за КК Республіки Болгарія: давання неправдивих показань карається за ч. 1 ст. 290; за ч. 2 ст. 290 карається за неправильний усний чи

письмовий переклад, здійснений перекладачем; за неправильний висновок експерт підлягає покаранню за ст. 291; за ст. 292 не є кримінально караними неправдиві показання, висновок або переклад щодо себе; відмова від неправдивого показання, висновку або перекладу до вступу вироку чи рішення суду у законну силу.

За КК Республіки Польща кримінальна відповідальність настає за повідомлення неправдивих свідчень свідком (§ 1 ст. 233), надання неправдивого висновку чи перекладу експертом, спеціалістом або перекладачем (§ 4 ст. 233); за розголошення даних попереднього розслідування без дозволу.

За аналогічні злочини проти правосуддя відповідальність передбачена за КК Туреччини. В окрему Главу четверту «Неправдиве показання і лжеприсяга» Розділу четвертого «Злочини проти судової влади» включені наступні норми: ст. 286 встановлює відповідальність за неправдиві показання свідка чи експерта; у ст. 288 вказано, що за давання неправдивих показань, які могли спричинити шкоду самому свідку, або якщо ця особа не була попереджена про своє право не приймати вимоги про давання показань чи утриматися від виступу в якості свідка, кримінальна відповідальність не настає; за ст. 290 покаранню підлягає експерт за давання неправдивих висновків чи показань та перекладач за неправильно викладені чи перекладені показання; за ст. 291 покаранню підлягає особа, яка певним шляхом примусила іншу особу виступити в якості свідка, експерта чи перекладача і дати неправдиві показання.

Покарання за вказані злочини проти правосуддя за всіма зарубіжними кримінальними кодексами призначається у виді позбавлення волі на певний строк, а також штрафом.

КК Швеції містить окрему Главу 15 «Про неправдиве свідчення, неправдиве обвинувачення та інші неправдиві показання» включає норми, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя, які вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Ст. 1 глави 15 КК Швеції встановлює відповідальність за неправдиве свідчення (за надання неправдивої

інформації чи приховування правди). За ст. 2 покарання призначається за неправдиву заяву сторін. Згідно ст. 4b відповідальності підлягає свідок чи експерт, який під присягою в судах повідомляє недостовірну інформацію або приховує правду. Покарання за дані злочини призначається у виді штрафу або тюремного ув'язнення. За КК України покарання встановлюється за більшу кількість злочинів проти правосуддя, що вчинюються свідками, перекладачами, експертами або щодо них.

Не менш цікавим в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, є і кримінальне законодавство таких країн, як Ізраїль (офіційна назва – «Закон про кримінальне право Ізраїлю», далі – «Закон»), КНР, Республіка Корея, Японія. Все це – азіатські країни. І їх законодавство, в тому числі і кримінальне, має певні особливості, порівняно із кримінальним законодавством країн Європи.

Починаючи аналіз норм кримінального законодавства Ізраїлю, які встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, відмітимо, що у даному «Законі» є окремий Розділ тет «Завдання шкоди устоям влади і правосуддя», в який включена Глава алеф «Втручання в судочинство» (ст.ст. 236-251). У ст. 236 «Визначення понять» закріплюється поняття показань свідків, що є, на наш погляд, позитивним надбанням. За неправдиві показання свідка відповідальність встановлюється ст. 237 «Закону» Ізраїлю; кваліфікуючою ознакою даного злочину є вчинення його за вигоду. Ст. 240 встановлює кримінальну відповідальність за суперечні показання свідків, тобто за показання, дані в різних інстанціях, якщо вони суперечать одне одному по відношенню до фактичного питання, і це вчинюється умисно. Кримінально караною є і відмова давати показання або надавати інші докази в судовому процесі свідком. Примушування під час слідства чи посягання на примушування особи не робити заяву чи зробити неправдиву заяву або відмовитися від зробленої заяви тягне кримінальну відповідальність згідно ст. 245. Також примушування під час давання показань свідком, що може полягати

у примушуванні чи посяганні на примушування особи не давати показань чи давати неправдиві показання або відмовитися від даних раніше показань, є кримінально караним (ст. 246). Окремою нормою (ст. 249) визначаються кваліфікуючі ознаки злочинів, передбачених ст.ст. 245-246 (вчинення цих діянь злочинцем, озброєним вогнепальною чи холодною зброєю, чи в присутності двох або більше осіб, що зібралися разом для вчинення діяння). Також відповідальність встановлюється за розголошення викривлених свідчень про судові засідання чи засідання комісії по розслідуванню злочинів (ст. 251), призначається покарання у виді позбавлення волі на строк до десяти років (найбільший розмір покарання призначається за діяння, передбачені ст. 249). Отже, відмінності від відповідних статей КК України норм «Закону» Ізраїлю полягає у тому, що кваліфікуючі ознаки визначаються окремими нормами, а покарання вказаний вид злочинів проти правосуддя набагато суворіше.

Розглянемо норми, включені у Главу XX «Злочини, пов'язані із неправдивим показанням і знищенням доказів» КК Республіки Корея. Кримінальна відповідальність настає за неправдиве свідчення; за зловмисне неправдиве свідчення свідком, що приніс присягу у законному порядку (ст. 152). Ст. 153 зазначає, що у випадку, якщо особа, що вчинила злочин, передбачений у попередній нормі, зробить добровільне зізнання чи відмовиться від даних нею показань до завершення адміністративної чи кримінальної справи, покарання підлягає пом'якшенню або не призначається взагалі. Кримінально караним є давання неправдивого експертного висновку або неправдивого висновку спеціаліста, або неправдивого перекладу експертом, спеціалістом чи перекладачем, що принесли присягу у законному порядку (ст. 154). За дані злочини призначається покарання у виді каторжних робіт або штрафу. Саме покарання і відрізняє корінним чином статті КК Республіки Корея від статей КК України.

КК КНР також містить спеціальний розділ, в який включені статті, що встановлюють відповідальність за вказані злочини проти правосуддя (§ 2 «Злочини проти судового порядку» Глави 6 «Злочини проти порядку суспільного управління»). Згідно ст. 305 КНР караються свідки, експерти,

секретарі, що ведуть протокол, перекладачі, що беруть участь у процесі по кримінальній справі, які умисно дали з обставин судової справи неправдиві показання, склали неправдиві експертні висновки, що викривили протокол, зробили неправильний переклад з наміром завдати шкоди третій особі. Відповідальність передбачена і за перешкоджання даванню свідком показань чи примушування його до давання неправдивих показань шляхом насильства, погроз, підкупу чи іншими способами (ст. 307). Встановлена кримінальна відповідальність за побиття свідка заради зведення з ним рахунків (ст. 308). За всі вказані злочини встановлено покарання у виді позбавлення волі до трьох років, а при обтяжуючих обставинах – від трьох до семи років.

Останнім з досліджених нами зарубіжних кримінальних кодексів, є КК Японії, в якому є Глава 20 «Злочини, що виявляються у неправдивих показаннях» [22]. Кримінально караними є: давання неправдивого показання свідком, якщо він дав відповідно до закону присягу (ст. 169); давання неправдивого висновку чи неправильного перекладу експертом або перекладачем, приведені відповідно до закону до присяги (ст. 171); обставиною, що пом'якшує відповідальність за ці злочини, є зізнання у вчиненні вказаних діянь до того, як по справі, по якій одна із зазначених осіб дала показання, рішення вступило в законну силу чи було накладено дисциплінарне стягнення (можливе пом'якшення покарання або звільнення від нього взагалі) (ст. 170). За вказані злочини призначається покарання у виді позбавлення волі з примусовою фізичною працею терміном від трьох місяців до десяти років.

Дане порівняльне дослідження показало, що відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, передбачена у всіх зарубіжних кримінальних кодексах, а отже досліджувана група злочинів дійсно є суспільно небезпечною. Тому і боротьба з такими злочинними проявами, як посягання на порядок здійснення правосуддя з боку зазначених осіб є одним із найважливіших напрямків кримінальної політики кожної з держав.

Висновки до розділу 1

Провівши дослідження визначення поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, історії становлення відповідальності за вказані злочини та порівняння статей КК України, що передбачають покарання за ці злочини проти правосуддя, із відповідними нормами кримінального законодавства деяких зарубіжних країн, ми прийшли до наступних висновків:

1. На основі аналізу існуючих визначень правосуддя, було зроблено висновок, що правосуддя – це правозастосовна діяльність суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуального порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльність правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань.

2. Враховуючи визначення об'єкта злочину, якого ми притримуємося, – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин, уточнені існуючі поняття і запропоноване власне визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя – це охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя.

3. На основі визначень поняття правосуддя та родового об'єкту злочинів проти правосуддя, визначено поняття злочинів проти правосуддя – суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, що полягає у правозастосовній діяльності суду з розгляду та вирішення у передбаченому законом процесуального порядку цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, а також конституційного судочинства, та діяльності правоохоронних органів, які сприяють здійсненню судом правосуддя і забезпечують виконання його рішень, а саме: органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та органів, які видають виконанням судових рішень, вироків і призначених покарань.

4. Визначено, що злочини проти правосуддя можна класифікувати, поділивши їх на групи за таким критерієм, як об'єкт посягання кожного із злочинів даного виду. В ході дослідження встановлено, що видовим об'єктом злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, є охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

5. Враховуючи наведені поняття, отримано можливість вперше визначити поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – це суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

6. Вперше відповідальність свідків за давання неправдивих показань була встановлена у Першому литовському Статуті. Відповідальність експертів та перекладачів, а також за злочини щодо них вперше була встановлена у КК УСРР 1919 р.

7. Всі досліджені зарубіжні кримінальні кодекси містять норми про відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

8. Усі проаналізовані кримінальні кодекси містять норму (або декілька), яка встановлює покарання за давання неправдивих показань, неправильний висновок або переклад. Але така ознака, як завідомість передбачена тільки у кримінальному законодавстві Російської Федерації (ст. 307), Республіки Азербайджан (ст. 297), Республіки Казахстан (ст. 352), Киргизької республіки (ст. 330), Республіки Молдова (ст. 401), Латвійської республіки (ст. 300).

9. Покарання за злочини проти правосуддя, що вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, за зарубіжними кримінальними кодексами і КК України корінним чином не відрізняється, окрім того, що за зарубіжним законодавством навіть за некваліфіковані злочини проти правосуддя може бути призначене покарання у виді позбавлення волі.

РОЗДІЛ 2

Кримінально-правовий аналіз злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

2.1 Об'єктивні ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Досліджуючи проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, необхідно проаналізувати склади цих злочинів. Як зазначає у своєму дослідженні М. І. Ковальов, встановлення складу злочину у діях суб'єкта означає, що держава в особі відповідних правоохоронних органів отримує право притягнути дану особу до кримінальної відповідальності, інакше кажучи, є підставою для виникнення правовідношення [60, с. 69]. Недарма більшість вчених будують аналіз певних злочинів саме на основі аналізу елементів його складу, зокрема автори підручників з кримінального права (особлива частина). Теорія кримінального права визначає чотири обов'язкових елементи складу злочину, і при відсутності у протиправному діянні хоча б одного з них виключає наявність злочину, а, отже, і можливість притягнення до кримінальної відповідальності. Дане твердження закріплене у ч. 2 ст. 1 КК України, в якій зазначається, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим (Кримінальним) Кодексом.

Кримінально-правова теорія містить досить велику кількість праць, присвячених проблемним питанням складу злочину, як у цілому, так і окремим його елементам. Ними займалися такі науковці, як Я. М. Брайнін, В. К. Глістін, М.К. Гнетнев, М. І. Загородников, О. М. Костенко, А. В. Ландіна, В. Д. Меншагін, Б. С. Нікіфоров, О. А. Піонтковський, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін, З. А. Тростюк, М. Д. Шаргородський та ін. Стосовно складу досліджуваних нами

злочинів проти правосуддя, то склади окремих злочинів вказаного виду аналізували такі вчені, як І. С. Власов, Я. М. Кульберг, Н. А. Носкова, Ш. С. Смірнов, Ш. С. Рашковська, М. Х. Хаббібуллін, М. В. Шепітько та інші.

Склад злочину є постійна сукупність чотирьох елементів: об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін [15, с. 16]. Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі об'єктивних та суб'єктивних ознак [18, с. 59]. Відсутність в діях особи хоча б однієї з встановлених ознак складу злочину означає відсутність і самого злочину. Тому, встановлення кожного з елементів складу злочину є необхідним для кваліфікації вчиненого злочину, призначення відповідного покарання, а також для підвищення ефективності як покарання винної особи, так і попередження вчинення нових злочинів іншими особами. Саме визначення складу конкретного злочину дає змогу виявити проблеми практичного застосування тієї чи іншої норми Кримінального кодексу та знайти шляхи вдосконалення кримінального законодавства [10, с. 96-97]. Тому, необхідно визначити об'єктивні і суб'єктивні елементи злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, спираючись на аналіз елементів кожного із злочинів даного виду.

Об'єкт злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них.

На думку багатьох науковців, центральне місце серед елементів складу злочину займає об'єкт [36, с. 12]. У попередньому розділі доведено, що визначення об'єкта злочину є найбільш дискусійним. У даному дослідженні ми притримуємося такого визначення: об'єкт злочину – це охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин.

А. О. Пінаєв вважає, що «саме об'єкт злочину лежить в основі криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь, визначення їх тяжкості, відмежовування злочинів від інших правопорушень, кодифікації кримінального законодавства, кваліфікації злочинів, він впливає на формування санкцій статей КК, на міру покарання, що обирається винному» [54, с. 71].

Правильне визначення об'єкта злочинів проти правосуддя, зокрема досліджуваної нами групи, відіграє важливу роль у відмежуванні таких злочинів від суміжних злочинних посягань. Складність характеристики об'єкта злочинів проти правосуддя полягає в тому, що в кримінальному законодавстві у формулюванні диспозицій норм використані поняття суміжних галузей права (конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального процесу тощо), а самі норми часто носять бланкетний характер.

Стаття 384 КК України встановлює відповідальність за завідомо неправдиве показання, визначення об'єкта якого, як і інших злочинів проти правосуддя вказаного виду, серед вчених не має одностайності.

Науковцями зазначається, що об'єктом завідомо неправдивого показання є правильна діяльність органів дізнання, слідства, суду. Ю. В. Александров вказує, що об'єктом даного злочину є діяльність суду, органів, які сприяють йому у здійсненні правосуддя (прокуратура, слідство, орган дізнання), а також комісії Верховної Ради України [36, с. 825]. Ш. С. Рашковська вважає, що «об'єктом злочину завідомо неправдивого показання є правильна діяльність органів судово-слідчої влади і охоронювані та гарантовані законом права обвинуваченого». Існує й таке розуміння об'єкта вказаного злочину: «це правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі». А так як правосуддя – це діяльність суду та інших органів по здійсненню правосуддя, то це визначення об'єкту як правосуддя можна ототожнити із визначеннями інших науковців.

На думку Є. А. Смірнова, об'єктом посягання при завідомо неправдивому показанні є порядок соціалістичного правосуддя. Але, на наш погляд, таке визначення є дуже загальним. Н. А. Носкова вважає, що особа, яка повідомляє правоохоронним органам невірні, неправдиві свідчення, показання, посягає на інтереси правосуддя [44, с. 24]. І. С. Власов та І. М. Тяжкова зазначають, що об'єктом неправдивого показання є умова, що забезпечує надходження в розпорядження правосуддя доброякісних доказів [22, с. 47]. На думку М. В. Шепітька, це надходження у розпорядження суду або органів

попереднього розслідування показань свідків, потерпілих, об'єктивних висновків експертів та правильних перекладів [37, с. 36].

О. І. Чучаєва об'єктом цього злочину визначає нормальну діяльність органів суду, слідства та дізнання, а також виокремлює факультативний об'єкт – інтереси особи [19, с. 644]. Ю. І. Кулешов вважає основним безпосереднім об'єктом вказаного злочину інтереси правосуддя, а додатковим безпосереднім об'єктом – інтереси фізичних та юридичних осіб [16, с. 263].

М. І. Мельник зазначає, що об'єктом завідомо неправдивого показання є правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі [38, с. 953]. М. В. Шепітько висловлює точку зору, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 384 КК, є суспільні відносини, що забезпечують формування доказів та іншої інформації, яка має оціночний характер, що окреслюються показаннями свідка чи потерпілого, висновком експерта, перекладом, зробленим перекладачем, а також звітом про оцінку майна оцінювача, наданими під час здійснення правосуддя.

Вважаємо, що всі визначення безпосереднього об'єкта завідомо неправдивого показання, які були наведені вище, мають право на існування, але є неточними. Тому, з огляду на визначення об'єкта злочину, якого ми дотримуємося у даному дослідженні, а також на визначення об'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами, або щодо них, пропонується розуміти його наступним чином: об'єктом завідомо неправдивого показання є порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Слід зауважити, що більшість дослідників вказують лише один об'єкт завідомо неправдивого показання. Але крім порядку здійснення правосуддя, цей злочин завдає шкоди честі та гідності особи, яку обвинувачують у вчиненні певного злочину, що порушує її права та свободи, закріплені в Конституції України. Тому деякі вчені вважають, що злочин, передбачений ст. 384 КК України, має не лише основний, але і додатковий безпосередній об'єкт. Вони

зазначають, що «додатковим об'єктом можуть виступати охоронювані законом права та інтереси фізичних і юридичних осіб», «охоронювані і гарантовані законом права обвинуваченого». Так, наприклад, Я. М. Кульберг вважає, що спеціальним об'єктом посягань в усіх злочинах проти правосуддя є інтереси правосуддя і інтереси особистості. Подібної точки зору притримуються О. І. Чучаєв, Ю. І. Кулешов. М. В. Шепітько з цього приводу зазначає, що «це викликано тим, що основний безпосередній об'єкт не може охопити всі специфічні суспільні відносини. Такий додатковий об'єкт, на нашу думку, має альтернативний характер. Альтернативність може виникнути під час злочинного впливу з боку сторони обвинувачення (позивача) – страждають інтереси підсудного, обвинуваченого (підозрюваного), або з боку сторони захисту (відповідача) – інтереси потерпілого від попереднього злочину (позивача), або інтереси сторони обвинувачення. Злочинний вплив може вчинятись з боку інших зацікавлених осіб (наприклад, третіх осіб у цивільному, адміністративному судочинстві; судді, слідчого)» [37, с. 38]. На його думку, додатковим безпосереднім об'єктом даного злочину слід вважати суспільні відносини, що забезпечують інтереси захисту та обвинувачення (позивача та відповідача), а також інтереси підсудного, обвинуваченого (підозрюваного) та потерпілого від попереднього злочину (позивача) або інших осіб.

Ми цілком підтримуємо думку щодо існування у даного злочину додаткового безпосереднього об'єкта (він, як правило, є обов'язковим додатковим). Але не зовсім погоджуємося з таким його визначенням. На нашу думку, додатковим безпосереднім об'єктом завідомо неправдивого показання є порядок суспільних відносин у сфері реалізації інтересів захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) осіб.

Переходячи до встановлення об'єкта злочину за ст. 385 КК України, що передбачає відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків відмітимо, що дане питання також є дискусійним.

Ряд вчених зазначають, що об'єктом цього злочину є діяльність органів досудового слідства і суду, а також тимчасових слідчих та тимчасових спеціальних комісій Верховної ради України [36, с. 826]. Ще одне визначення пропонує М. І. Мельник: це правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів у кримінальній справі. На думку С. І. Тихенка, об'єктом такого злочину є правильна робота суду та органів, що провадять дізнання або досудове слідство. Ш. С. Рашковська дає аналогічне визначення об'єкта даного злочину. І. С. Власов та І. М. Тяжкова також вважають, що безпосереднім об'єктом даного злочину є умова, яка забезпечує надходження в розпорядження правосуддя доброякісних доказів [22, с. 48]. На думку Н. А. Носкової об'єктом злочину, передбаченого ст. 385 КК України, є здійснення правосуддя [44, с. 28]. Відрізняється від наведених, точка зору Є.А. Смірнова, який вважає що об'єктом відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків є порядок соціалістичного правосуддя [17, с. 41]. З такими визначеннями ми не можемо повністю погодитися.

Як уже було вказано, правосуддя здійснюється судом, органами розслідування. Загальновідомим є факт, що порядок діяльність зазначених інститутів регулюється рядом окремих законодавчих актів України. Отже, діють суди та органи розслідування у чітко встановленому порядку, а злочинне діяння, хоча і впливає на їх діяльність, але порушує в першу чергу порядок такої діяльності.

Таким чином, на нашу думку, об'єкт відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків аналогічний до об'єкту завідомо неправдивого показання – порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

Так само постає питання про двооб'єктність даного злочину: крім порядку здійснення правосуддя, він завдає шкоди честі та гідності обвинуваченої особи, що порушує її права та свободи, закріплені Конституцією України. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом відмови свідка від

давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків є порядок суспільних відносин у сфері реалізації захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) фізичних та юридичних осіб.

Наступним визначимо безпосередній об'єкт перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України).

Більшість науковців визнає цей злочин двооб'єктним, на відміну від двох попередньо розглянутих злочинів, хоча думки авторів розходяться в тому, що ж визнавати основним, а що – додатковим безпосереднім об'єктом зазначеного злочинного посягання. Так, С. І. Тихенко визнає об'єктом всіх суспільно небезпечних діянь, які переслідуються згідно із зазначеною нормою, правильну роботу судово-слідчих органів, а також вказує, що примушування свідка, потерпілого або експерта шляхом погрози мають своїм об'єктом також і інтереси особи [17, с. 77]. Ю. В. Александров зазначає, що об'єктом цього злочину є діяльність суду, органів досудового слідства, дізнання, комісій Верховної Ради України, а додатковим об'єктом можуть бути особисті та інші права і інтереси фігуруючих у справі свідків, потерпілих, експертів і їх близьких родичів [34, с. 753]. Тут вбачається неточність визначення об'єкта злочину, тому що діяльність аж ніяк не може бути ним, про що було доведено вище. М. І. Мельник вказує, що «основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений законом порядок здійснення правосуддя, діяльність органів досудового слідства та дізнання, тимчасових слідчих і тимчасових спеціальних комісій Верховної Ради України, який забезпечує всебічне, повне і неупереджене розслідування і судовий розгляд відповідних справ, а також права вказаних у ст. 386 осіб як суб'єктів кримінального, цивільного, адміністративного чи господарського процесу або парламентського розслідування, а додатковим – психічна недоторканість особи» [37, с. 881]. На думку Я. М. Кульберга безпосереднім об'єктом перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку є інтереси правосуддя [10, с. 51]. Ш. С. Рашковська

вважає, що дане злочинне діяння посягає на правильну діяльність суду, прокуратури та органів слідства [67, с. 39]. Аналогічно злочинам, передбаченим ст. 384 та ст. 385, безпосередній об'єкт визначають І. С. Власов та І. М. Тяжкова [22, с. 48]. Звичайно, всі вказані точки зору мають право на існування, але жодну не можна визнати цілком правильною.

Дещо іншою є точка зору Є. А. Смірнова, який вважає, що об'єктом даного злочину є порядок соціалістичного правосуддя [17, с. 44]. Але таке визначення об'єкта розглядуваного злочину видається неточним.

Стосовно основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 386 КК України, зауважимо, що перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта або примушування їх до відмови від давання показань чи висновку заважає реалізації обов'язку цих осіб щодо давання правдивих показань, вірного висновку, а також порушує їх право на вчинення зазначених дій. Отже, основний об'єкт даного злочину можна визначити наступним чином: це порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя в частині реалізації прав та обов'язків осіб, що є суб'єктами процесу. Додатковим безпосереднім об'єктом є порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі; порядок суспільних відносин у сфері реалізації захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) осіб.

Останнім із досліджуваних злочинів є розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування. Зазначимо, що об'єкт злочину, передбаченого ст. 387 КК України, теж не визначається вченими однозначно. Так, деякі науковці зазначають, що об'єкт злочину за ст. 387 КК України – це нормальна діяльність органів досудового слідства і дізнання [17, с. 755]. Також об'єктом цього злочинного посягання визнають правильну діяльність органів правосуддя, з причини чого цей злочин і відносять до злочинів проти правосуддя. Існує й таке визначення: об'єктом розголошення даних досудового слідства є правильна робота органів попереднього розслідування.

М. І. Мельник визначає об'єкт даного злочину як правосуддя в частині забезпечення таємниці слідства та конфіденційності іншої інформації, пов'язаної з виявленням та розкриттям злочинів і розслідуванням кримінальних справ. Я. М. Кульберг не дає чіткого визначення об'єкта цього злочину, але вказує, що він порушує інтереси правосуддя та інтереси особи. Тобто припускає, що це злочинне діяння може мати не один об'єкт.

Ш. С. Рашковська вважає, що об'єктом розголошення даних досудового слідства або дізнання є правильна діяльність органів попереднього слідства. І. С. Власов та І. М. Тяжкова визначають об'єкт цього злочину аналогічно до передбачених ст.ст. 384 – 386 КК України [22, с. 48]. Є. А. Смірнов вважає, що об'єктом розголошення даних досудового слідства і дізнання є порядок соціалістичного правосуддя.

Наведені висновки є певною мірою є вірними, але не можуть бути універсальним для визначення безпосереднього об'єкта розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування. Даний злочин створює перепони для здійснення правосуддя в конкретній справі. Тому навряд чи можна заперечити, що створення таких перепон при здійсненні правосуддя впливає і на інтереси особи, яка є учасником процесу. Отже, аналогічно до злочинів, які були проаналізовані вище, розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування також посягає на два об'єкти. Основним безпосереднім об'єктом даного злочину є порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя в частині збереження (нерозголошення) даних оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. Щодо додаткового безпосереднього об'єкта розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування Я. М. Кульберг вказав, що цей злочин посягає на інтереси особи. Якщо конкретизувати наведене, даний злочин може посягати на встановлені законом права, свободи та інтереси особи. Отже, додатковим об'єктом розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування є порядок суспільних відносин у сфері реалізації інтересів захисту та

обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) осіб.

Визначивши безпосередні об'єкти (як основні, так і додаткові) злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них слід зробити висновок, що всі вони мають однаковий додатковий обов'язковий об'єкт – порядок суспільних відносин у сфері реалізації захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) осіб. Основні безпосередні об'єкти злочинів, передбачених ст. 384 та ст. 385 КК України є аналогічними, в той же час цей об'єкт є додатковим обов'язковим для злочину, передбаченого ст. 386 КК України. Злочини ж, передбачені ст. 386 та ст. 387 посягають на дещо відмінні безпосередні об'єкти.

Досліджуючи об'єкт злочину слід проаналізувати його предмет. Хоча не варто забувати, що при цьому предмет злочину є самостійною факультативною ознакою [8, с. 100].

Як відомо, ще у XIX ст. Н. С. Таганцев та С. Будзинський відокремлювали предмет злочину від об'єкта. Наразі М. І. Панов вважає, що в структурі злочинного посягання предмет злочину належить безпосередньо до сфери об'єкта злочину і вказує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною та іншими елементами складу злочину, багато в чому визначаючи фактичні ознаки злочину, характер і ступінь його суспільної небезпеки [52, с. 67].

Є. В. Лащук висловлює думку, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що проявляється у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [11, с. 4]. На нашу думку, найбільш точним є визначення предмета злочину, запропоноване цим вченим.

Предмету злочину властиві соціальна, фізична і юридична ознаки. Так, фізична означає, що предметом злочину є матеріальні цінності що можуть фіксуватися органами чуття людини або технічними засобами. На думку М. І. Панова, предмет злочину володіє певними фізичними властивостями, тобто він

може розглядатися як матеріальне явище, річ, предмет матеріального світу. Предмет злочину завжди наділений кількісними і якісними ознаками. Соціальна ознака це цінність предмета злочину те, що включено у систему відносин між людьми. Критерії оцінки можуть бути різними: корисність, безпека, шкода для здоров'я. Отже, зазначимо, що предмет злочину може мати як цінність, так і антиціність. Юридичну ознаку предмета злочину визначають: 1) наявність злочинних діянь, вчинених з приводу відповідних матеріальних цінностей та (або) спрямованих безпосередньо на них; 2) підпорядкованість предмета об'єкту злочину; 3) суб'єктивне ставлення злочинця до предмета (бажання вплинути на нього певним чином); 4) форма визначення (як саме – безпосередньо чи опосередковано предмет злочину визначений у кримінально-правовій нормі) та 5) факультативність (предмет не є обов'язковим для всіх складів злочинів).

Переходячи до визначення предмета кожного із злочинів проти правосуддя вказаного виду, зазначимо, що вчені, які їх досліджували оцінювали предмет лише відносно розголошення даних досудового слідства і дізнання. Щодо злочинів, передбачених ст.ст. 384-386 КК України, предмет окремо не виділяється. На це звертає увагу і М. В. Шепітько при дослідженні проблем кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання.

Варто зазначити, що з огляду на деякі визначення предмета злочину в теорії кримінального права, показання, переклад чи висновок дійсно не можуть бути предметом злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Так, наприклад, за визначенням предмета злочину В. Я. Тація – це речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. Але за визначенням предмета злочину М. П. Бікмурзіна – це зазначений у кримінальному законі предмет матеріального світу або інформація, шляхом створення яких чи впливу на які, винний безпосередньо здійснює посягання на об'єкт злочину [10, с. 60]. На нашу думку це визначення є більш точним.

З цього приводу М. В. Шепітько зазначає: «Що стосується предмета злочину «Завідомо неправдиве показання», то в більшості наукових праць, присвячених проблемам цього злочину, така ознака окремо не визначається (йдеться, зокрема, про роботи Ю. І. Кулешова, В. І. Тютюгіна, О. І. Чучаєва та інших науковців). Більш того, дослідники кримінального права, виокремлюючи серед питань злочину, передбаченого ст. 384 КК, терміносполучення, яким характеризується предмет, відносять його до припису, яким визначається дія як ознака об'єктивної сторони. Зокрема, такий підхід має місце при розгляді понять «неправдиве показання свідка чи потерпілого», «неправдивий висновок експерта», «неправильний переклад, зроблений перекладачем», зазначених у диспозиції ст. 384 КК» [37, с. 40-41]. І. С. Власов та І. М. Тяжкова, розглядаючи об'єктивну сторону давання неправдивих показань, вказують, що для об'єктивної сторони складу цього злочину, характерно: по-перше, свідчення повинні бути неправдивими; по-друге, ці свідчення повинні являти собою показання, і, по-третє, вони повинні бути зроблені суду чи органам дізнання [22, с. 52]. Якщо остання характеристика стосується діяння (місця або обставин вчинення злочину), то перші дві стосуються саме показань, які не можна віднести до об'єктивної сторони даного злочину. Те саме стосується перекладу, здійсненого перекладачем, та висновку експерта по справі.

Як вказано вище, об'єктивна сторона злочину – це, в першу чергу, діяння, яке може мати певні особливі ознаки (місце, час, тощо). А показання, висновок, переклад – це те, з приводу чого вчиняється дане діяння. Тому їх та їх ознаки неможна віднести до ознак об'єктивної сторони даного злочину. Це вказано М. В. Шепітько: «можна піддати сумніву судження щодо віднесення слів «висновок», «показання», «переклад» до ознаки, якою характеризується лише об'єктивна сторона, тому що цими іменниками, без використання дієслова не можна визначати дію».

Виходячи із ознак предмета злочину, можна визначити їх відносно показань, перекладу чи висновку експерта. Фізична ознака показань свідка, висновку експерта та перекладу полягає у матеріальному їх виразі у документованому носіїві (протокол, висновок, звіт). Соціальною ознакою

вказаного предмету є порушення ним порядку суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі шляхом надання неправдивих показань, висновку, перекладу. Це відбувається за деформації предмета, який у випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 384, містить неправдиву (спотворену) інформацію, яка впливає на формування доказів і на вирішення справи. Що стосується юридичної ознаки, то вона повністю відповідає зазначеним вище факторам: 1) наявне злочинне діяння, вчинених з приводу перешкоджання отримання достовірних доказів по справі; 2) предмет повністю підпорядкований об'єкту злочину; 3) суб'єкт бажає вплинути за допомогою предмету на отримання достовірних доказів по справі; 4) наявність предмета злочину визначена безпосередньо у диспозиції ст. 384 у виді неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу; 5) предмет є обов'язковим для злочину, передбаченого ст. 384 КК України. Крім того, як зазначає М. В. Шепітько, для встановлення юридичної ознаки потрібно мати на увазі, що зміст предмета злочину, передбаченого ст. 384 КК України розкривається завдяки бланкетності диспозиції даної норми [37, с. 42]. Тобто юридична ознака предмета завідомо неправдивого показання розкривається через процесуальність поза якою предмета злочину не існує.

До сказаного слід додати думку М. В. Шепітька, що предмет цього злочину, поряд із загальними, наділений ще й спеціальними (додатковими) ознаками. При цьому він вказує на інформативну властивість показання свідка, висновку експерта чи перекладу перекладача. М. В. Шепітько вважає, що «переконливим буде розуміння спеціальної інформативної ознаки (а також конкретизація фізичної ознаки) таким чином, що предметами даного злочину виступає інформація, що міститься у висновку експерта, ... а також показаннях та перекладі, які оформлені у відповідну документовану форму, відповідно до чинного процесуального права».

Визнавати інформацію в чистому вигляді предметом, відкидаючи матеріальні властивості носіїв інформації є недоцільним, адже доведеться визнати, що предмет злочину може й не мати матеріальних властивостей, що

суперечить поняттю предмета. Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Тому інформація, яка міститься у показаннях свідка, висновку експерта чи перекладі, не може бути визнана предметом злочину, доки не буде матеріалізована (висновок, протокол інші документи, в тому числі відео-, аудіозаписи). Якщо ж інформація, що міститься у показаннях чи перекладі не задокументована, втрачається предметна особливість інформації. А процесуальна діяльність передбачає фіксацію в документальній формі інформації. М. В. Шепітька вважає, що доцільно виділити таку додаткову ознаку предмета злочину, передбаченого ст. 384 КК України, як документальність, адже за ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» документ – це матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві. Ми підтримуємо дану позицію.

В результаті вчинення даного злочину предмет як явище реальної дійсності, що необхідний для забезпечення правосуддя, набуває неправдивого характеру. Тобто наявна така спеціальна ознака, яка пов'язана із «правдивістю» або «правильністю» даного предмета злочину, яку можна іменувати як відповідність дійсності. На нашу думку, ця ознака є не зовсім вірною. Адже, як вказується у диспозиції ст. 384 КК України, показання свідка, висновок експерта, переклад, здійснений перекладачем, повинні мати таку ознаку, як завідомо неправдивість. Тому і ознаку, яку виділяє М. В. Шепітько, потрібно називати невідповідність дійсності або недостовірність, тому що у випадку їх достовірності або відповідності дійсності буде відсутня така ознака, як завідома неправдивість, а, отже, і не буде предмета даного злочину, тому буде відсутній і сам склад злочину.

Спеціальною ознакою предмета завідомо неправдивого показання М. В. Шепітька визнає доказовість – предмет злочину спрямований на отримання доказового характеру, а разом із цим і на встановлення об'єктивної істини у

справі під час здійснення правосуддя. Така ознака доказовості властива показанням свідка, висновку експерта та перекладу, здійсненому перекладачем.

Таким чином злочин, передбачений ст. 384 КК України має свій предмет, до якого належать показання свідка, висновок експерта та переклад, зроблений перекладачем. Цей предмет має всі три загальні ознаки, визначені у теорії кримінального права, а саме: фізичну, соціальну та юридичну і наділений власними спеціальними ознаками: інформативність, документальність, недостовірність та доказовість.

Для повноти дослідження потрібно визначити поняття показань свідка, висновку експертата перекладу, зробленого перекладачем. Крім зазначених, предметом завідомо неправдивого показання є ще й показання потерпілого та висновок оцінювача, але вони знаходиться поза темою нашого дослідження.

Першою складовою предмета злочину, передбаченого ст. 384 КК України, є показання свідка. Показання – це відомості про факти, які підлягають встановленню у справі і мають важливе значення для правильного її вирішення [37, с. 880]. Як зазначає Ю. В. Александров, «неправдивими є такі показання потерпілого чи свідка, які перекручують дійсні обставини і фактичні дані, що мають доказове значення по справі» [36, с. 825]. В. І. Тютюгін вказує, що неправдиві показання свідка полягають у повідомленні недостовірних відомостей про факти та обставини, що мають значення для вирішення кримінальної чи цивільної справи. І. М. Черних вказує, що неправдивість показання означає його неправильність, невідповідність його дійсності. Як зазначає Ш. С. Рашковська, давання завідомо неправдивих показань може бути охарактеризоване як викривлення свідком фактів або обставин, що безпосередньо відносяться до справи, або умовчання про них. Тобто, як вважає М. І. Бажанов, неправдивість показань потерпілого полягає у повідомленні завідомо неправдивих відомостей про факти та обставини, що мають значення для вирішення справи [8, с. 27].

У ч. 1, 2 ст. 84 § «Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами» Глави 4 «Докази і доказування» КПК вказано, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у

передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Зазначимо, що ст. 96 «З'ясування достовірності показань свідка» КПК не містить визначення показань свідка. У КПК зазначається про кримінальну відповідальність свідка за завідомо неправдиві показання (ст. 67). П. 1 ч. 1 ст. 352 КПК України передбачено попередження про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдиві показання. Поняття показань свідка є у ст. 63 ЦПК України – це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи.

Показання в кримінально-правовій науці – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ст. 95). Показання свідка та потерпілого різняться між собою. Протокол допиту свідка відображає аж ніяк не обставини злочину, хоч і прагне цього, а результат пізнавальної діяльності відповідного суб'єкта. Хоча М. П. Кузнецов вважає, що свідок в більшості випадків незацікавлений у вирішенні справи, а потерпілий має свій власний інтерес (це може стати причиною можливої необ'єктивності), в чому і полягає різниця між цими видами показань [22, с. 128]. Вірно відмічає М. В. Шепітько, що показання доказами бути не можуть поки не отримують процесуальну форму. У ст. 104 КПК України чітко визначено процесуальну форму протоколу; у ст. 107 – порядок застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження; у ст. 108 – порядок ведення журналу судового засідання. В ході допиту свідок або обвинувачений може виконати схеми, креслення, малюнки, плани, що пояснюють його показання. Процесуальна форма протоколу допиту закріплена ст. 104 КПК України, і є загальною.

М. О. Баєв та О. Я. Баєв вважають, що протокол допиту є результатом «колективної творчості» слідчого та допитуваного, адже сам протокол слідчий

редагує в силу певних факторів (освіта, життєвий досвід тощо). Тому протокол допитувана особа підписує на кожній сторінці, чим підтверджує його правильність. Отже, предметом злочину передбаченого ст. 384 КК України є протокол, предметом неправдивих показань свідка є інформація, яку містять носії звуко-, відео- та кінозйомки, за умови неправдивості інформації (її деформованості).

У цивільному та адміністративному судочинстві інформація, яку містять неправдиві показання свідка, фіксується звукозаписувальними технічними засобами та відображається у журналі судового засідання, у певних випадках – у протоколах про окремі процесуальні дії. Ці носії і є предметом злочину, передбаченого ст. 384 КК України.

На основі вказаного, можна визначити поняття предмета злочину, передбаченого ст. 384 КК України, в частині неправдивих показань свідка. М. В. Шепітько вважає, що предметом злочину, передбаченого ст. 384 КК щодо свідка є така, що відповідає дійсності інформація у вигляді показань, які містяться у протоколах слідчих або судових дій (допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання), протоколах судового засідання та інших документованих носіях. Але якщо визнати вірним визначення М. В. Шепітька, то інформація відповідає дійсності, тобто є правдивою. Тобто показання свідка є правдивими, і, отже, у діях свідка відсутній склад злочину, тому що необхідною умовою для притягнення до кримінальної відповідальності свідка за ст. 384 КК України є давання завідомо неправдивих показань. Тому, на нашу думку, предмет злочину, передбаченого ст. 384 КК України, в частині показань свідка – це інформація, що не відповідає дійсності (є недостовірною), у вигляді показань, вміщених у протоколах слідчих або судових дій, протоколах судового засідання та інших документованих носіях.

Ще одним предметом даного злочину може бути завідомо неправдивий висновок експерта. Згідно ст. 84 КПК України, ст. 57 ЦПК України, ст. 32 ГПК України, ст. 68 КАС України, висновок експерта є джерелом доказів. Така єдність усіх процесуальних кодексів обумовлюється важливістю інформації, яка міститься у даних висновках, для встановлення об'єктивної істини у справі

[37, с. 54]. Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України). Але М. В. Шепітько звертає увагу на існування такої процесуальної дії, як допит експерта. Суд вправі допитати експерта після ознайомлення з його висновком щоб отримати пояснення до висновку в разі необхідності. Згідно ч. 3 ст. 356 КПК України в суді експерту можуть бути поставлені запитання стосовно його висновку, досліджуваних ним питань. Показання експерта стосовного наданого висновку, є частиною самого експертного висновку. Згідно ч. 1 ст. 356 КПК України, ч. 4 ст. 147 ЦПК України та ст. 66 КАС України, експерт попереджається про кримінальну відповідальність за надання завідомого неправдивого висновку.

У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» зазначено, що судовою експертизою є дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. За ст. 12 вказаного Закону судовий експерт зобов'язаний, незалежно від виду судочинства, провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок. Поняття «висновок експерта» у чинних нормативно-правових актах України немає.

Дослідженню проблем, пов'язаних із процесуальною діяльністю експерта, присвячено велику кількість наукових праць. В юридичній науці існує навіть назва цього напрямку дослідження – «судова експертологія», тобто наука про судові експертизи. Дослідники, що вивчають проблемні питання експертології вказують що «висновок експерта – це процесуальний документ, в якому викладаються підстави проведення експертизи, хід та результати експертного дослідження» [8, с. 353].

Ґрунтуючись на зазначеному вище, можна визначити предмет злочину, передбаченого ст. 384 КК України щодо висновку експерта. Існує думка, що предметом даного злочину є така, що відповідає дійсності, інформація, яка

міститься у висновку експерта, що спрямований на отримання доказової форми, під час здійснення правосуддя [23, с. 60].

Але, ми не можемо погодитися із таким поняттям предмета даного злочину, тому що ним може бути лише неправдива інформація. Як зазначає М. І. Бажанов, неправдивість висновку експерта полягає у повідомленні ним завідомо неправильних висновків по здійсненій експертизі. В. І. Тютюгін звертає увагу на те, що висновок експерта є неправдивим, якщо у ньому невірно викладений хід дослідження, зроблені завідомо неправильні висновки, перекручені певні факти та обставини. Дійсно, інформація, що містить висновок експерта як предмет злочину, передбаченого ст. 384 КК України, не може містити достовірну інформацію, а лише таку, яка не відповідає дійсності. Тому, предмет давання завідомо неправдивого висновку експертом – це інформація, що не відповідає дійсності (є недостовірною), яка міститься у висновку експерта.

До предметів злочину, передбаченого ст. 384 КК України, окрім вже визначених вище, на нашу думку, потрібно віднести і неправильний переклад, здійснений перекладачем. Згідно з нормами чинного вітчизняного законодавства (КПК, ЦПК, КАС), судочинство здійснюється державною мовою (згідно ст. 10 Конституції України державною мовою є українська). Ч. 3 ст. 29 КПК України зазначає, що суддя, суд прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому цим Кодексом. Те саме, зазначено і у ЦПК України та у КАС України. Це становить принцип національної мови судочинства [13, с. 12].

У КПК України участь перекладача у судовому процесі регламентована ст. 68 КПК України, за якою перекладач повинен з'явитися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, судді і зробити повно і точно доручений йому переклад. Перекладач попереджається про настання кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий переклад (ч. 5 ст. 68 КПК України).

ЦПК України (ст.ст. 55, 164) та КАС України (ст.ст. 68, 125), крім того, визначають особу, яка може бути перекладачем, його права, обов'язки, а також попереджають про відповідальність за неправильний переклад. Визначення перекладу, чинне законодавство не містить.

На думку М. В. Шепітька, «відповідно до діянь перекладача, предметом злочину, передбаченого ст. 384 КК, є така, що відповідає дійсності, інформація, яка перекладається перекладачем з рідної мови особи, що бере участь у справі, на державну мову, що відбивається у протоколах слідчих та судових дій та інших документованих носіях, що спрямовані на встановлення доказового значення». Але таке визначення, з нашої точки зору, є невірним по відношенню до предмету саме ст. 384 КК України стосовно перекладу, здійсненого перекладачем, тому що цей переклад повинен бути неправильним, тобто містити недостовірну інформацію.

Неправильність перекладу полягає у завідомо викривленому перекладі перекладачем матеріалів справи, показань, документів тощо, переклад яких був ним здійснений [8, с. 27]. Неправильність перекладу, на думку В. І. Тютюгіна, означає неправильну передачу тих показань, документів або інших матеріалів (наприклад, жестів, міміки глухонімих), що підлягають перекладу. Тому, предметом злочину, передбаченого ст. 384 КК України, стосовно неправильного перекладу, здійсненого перекладачем, є інформація, що не відповідає дійсності (є недостовірною), яка перекладається перекладачем з рідної мови або на рідну мову особи, що бере участь у справі, на державну мову, яка відображена у протоколах слідчих та судових дій та інших документованих носіях.

Таким чином ми визначили, що злочин передбачений ст. 384 КК України, є предметним. Предмет злочину є комплексним і містить три складові: завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправдивий висновок експерта та завідомо неправильний переклад, здійснений перекладачем. Якщо узагальнити ці визначення предметів, то предметом завідомо неправдивого показання є інформація, що не відповідає дійсності (недостовірна), яка міститься у протоколах слідчих та судових дій по допиту свідків, висновку

експерта, перекладі, здійсненого перекладачем, та інших документованих носіях.

Стосовно наступного злочину, віднесеного нами до злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, то злочин, передбачений ст. 385 КК України, є безпредметним. Хоча у диспозиції даної норми і є вказівка на такі самі предмети, як і у попередній, тобто на показання свідка, висновок експерта та переклад, але у ст. 385 КК України йдеться про відмову від давання таких показань та виконання покладених на експерта чи перекладача обов'язків. Тобто, якщо за ст. 384 КК України кримінально караним є давання неправдивих показань, висновку або перекладу, то за ст. 385 КК України злочинним є недавання показань свідком, висновку експертом чи нездійснення перекладу перекладачем. Отже, злочином за ст. 385 КК України вважається відсутність інформації, необхідної для встановлення істини по справі.

Ст. 386 КК України встановлює відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку. Цей злочин проти правосуддя є предметним, але лише у разі вчинення примушування свідка, експерта до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять. Предметом даного злочину може бути задокументована інформація, яка міститься у показаннях свідка чи у висновку експерта.

Але, на наше переконання, цей злочин може бути вчинений і по відношенню до перекладача, який в силу своїх обов'язків, повинен здійснювати переклад. А тому до предметів злочину, передбаченого ст. 386 КК України, в частині примушування свідка, експерта чи перекладача до давання завідомо неправдивих показань, висновку або здійснення перекладу ми віднесемо показання свідка, висновок експерта та переклад, здійснений перекладачем, які є задокументованими у визначеній формі та містять недостовірну інформацію.

Щодо злочину, передбаченого ст. 387 КК України, то у теорії кримінального права не виникає суперечок з приводу предмета цього злочину. Так, В. І. Тютюгін зазначає, що предметом даного злочину є «відомості, що становлять собою дані дізнання чи досудового слідства, тобто такі, які: а) стосуються обставин розслідуваного злочину, підозрюваних, обвинувачених чи інших осіб, які є учасниками розслідування, а також будь-яких інших доказів у кримінальній справі; б) отримані під час провадження дізнання чи досудового слідства; в) закріплені або підлягають закріпленню в матеріалах кримінальної справи у встановленому законом процесуальному порядку; г) не підлягають оголошенню без спеціального на те дозволу з боку уповноважених осіб». Ю. В. Александров вважає, що «дані досудового розслідування – це відомості, зібрані у ході провадження попереднього слідства або дізнання і які містяться у протоколах, постановах та інших документах, що є у справі». На думку Н. А. Носкової, даними досудового розслідування є матеріали допитів обвинувачених, свідків, результатів обшуків і т.д. Ю. В. Александров визначає предметом даного злочину відомості, зібрані у ході провадження попереднього слідства або дізнання і які містяться у протоколах, постановах та інших документах, що є у справі.

На нашу думку, найбільш точним є визначення предмета даного злочину, запропоноване Ю. В. Александровим, але, з огляду на те, що ст. 387 набула змін, це визначення також вимагає певного уточнення. Так, предмет цього злочину розширюється за рахунок того, що в даній нормі йдеться і про дані оперативно-розшукової діяльності. Тому предметом даного злочину є відомості, зібрані у ході оперативно-розшукової діяльності, провадження попереднього слідства або дізнання і які містяться у протоколах, постановах та інших документах, що є у справі.

Об'єктивна сторона злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Наступним елементом складу злочину є об'єктивна сторона, яка, як відмічають вчені, завжди описується в законі. Точне її визначення сприяє встановленню суспільної небезпечності, дозволяє визначити суб'єктивну

сторону, спрямованість дій винного при вчиненні злочину, допомагає відмежувати його від суміжних злочинів і діянь, які не є злочинними. Взагалі питання об'єктивної сторони є предметом дослідження багатьох вчених в кримінальному праві.

Об'єктивна сторона – це зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину. Як зазначає А. Н. Трайнін, «кожна диспозиція являє собою головним чином сукупність елементів, що характеризують об'єктивну сторону злочину» [18, с. 131].

На думку М. І. Бажанова об'єктивна сторона складу злочину є найважливішим його елементом, за яким один злочин відрізняється від іншого, і саме вона має значення для оцінки суспільної небезпечності [7, с. 34]. А. О. Пінаєв зазначає, що об'єктивна сторона – це зовнішній акт поведінки людини, яким заподіюється шкода суспільним відносинам або створюється реальна загроза її заподіяння. В. М. Кудрявцев акцентує увагу на тому, що без об'єктивної сторони не може бути посягання на об'єкт злочину, немає суб'єктивної сторони як певного відображення об'єктивних ознак у свідомості суб'єкта, і відсутній суб'єкт злочину. Об'єктивна сторона визначає ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, ступінь вини злочинця та впливає на характер міри покарання. Це доводить зв'язок об'єктивної сторони злочину із іншими елементами складу злочину, і неможливість дослідження об'єктивної сторони злочину окремо від них.

Серед ознак об'єктивної сторони складу злочину вирізняють обов'язкові та факультативні. Так, М. І. Панов зазначає, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішня сторона злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину. В теорії кримінального права до обов'язкових ознак відносять діяння; до факультативних – злочинний наслідок та причинний зв'язок, спосіб, засіб, час, місце і обстановку. Факультативні ознаки є обов'язковими, коли на це є

вказівка в нормі КК України. Ми так само притримуємося даної позиції з приводу поділу ознак об'єктивної сторони злочину.

Суспільно небезпечне діяння може проявлятися у вигляді дії або бездіяльності. Вчинення злочину шляхом дії передбачає активну, свідому суспільно небезпечну поведінку особи. Злочинна бездіяльність виявляється в пасивній поведінці особи, тобто в утриманні від виконання будь-яких дій, які ця особа повинна була вчинити в силу своїх обов'язків.

Настання певного шкідливого наслідку суспільно небезпечного діяння та причинний зв'язок не є обов'язковим для всіх злочинів, передбачених у КК України, хоча існують і інші точки зору. Так, наприклад, М. І. Бажанов вважає, що до обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину відносяться, крім діяння, суспільно небезпечні наслідки злочину та причинний зв'язок між ними [8, с. 34]. У кримінально-правовій теорії визнається, що встановлення наслідків є необхідним лише для злочинів матеріального складу, де настання злочинних наслідків є умовою відповідальності. При формальному складі злочину, для якого достатнім є вчинення злочинної дії, настання шкідливих наслідків не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Так само і причинний зв'язок між злочинним діянням та настанням суспільно небезпечного наслідку є необхідною ознакою лише для злочинів матеріального складу [15, с. 91, 93]. Н. Ф. Кузнецов не погоджується з цим, вказуючи, що злочинів без шкідливих наслідків не існує. Але ми притримуємося точки зору, згідно з якою настання суспільно небезпечних наслідків і наявність причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечними наслідками є обов'язковим лише для злочинів матеріального складу. Злочини формального складу вважаються закінченими з моменту вчинення одного з діянь, зазначених у диспозиції відповідної норми КК, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Злочини матеріального складу вважаються закінченими з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, причому ці наслідки повинні знаходитися у тісному причинному зв'язку із вчиненням діянь, зазначених у диспозиції норми.

Щодо визначення інших факультативних ознак, то ми притримуємося визначень, які містяться в теорії кримінального права. Місце вчинення злочину

– це певна територія або місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки; час вчинення злочину – це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки; спосіб – це конкретний шлях, за допомогою якого злочинець досягає певного злочинного результату; засіб – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні злочину; обстановка – це конкретні об’єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин.

Відзначимо, що визначення об’єктивної сторони злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, не є настільки дискусійним, як встановлення об’єкту даних злочинів. Хоча деякі розбіжності у думках вчених з цього приводу все ж таки існують. Але ми вважаємо вірною точку зору М. В. Шепітька з приводу того, що орієнтуючись на визначення, що наведено в ст. 384 КК України, обов’язковими ознаками цього злочину є суспільно небезпечне діяння, спосіб та обстановка вчинення злочину.

Визначаючи об’єктивну сторону завідомо неправдивого показання варто вказати, що законодавець, враховуючи важливість показань свідка при розслідуванні і розгляді справи, покладає на органи дізнання, слідства і суд обов’язок попереджувати свідка про відповідальність за давання неправдивих показань. Те ж стосується висновку експерта і перекладу.

Як зазначає Є. А. Смірнов, встановлення об’єктивної істини по кримінальній або цивільній справі у великій мірі залежить від правдивості показань свідків, відповідальності експертів та перекладачів [17, с. 34]. Тому діяння по перешкоджанню встановленню об’єктивної істини є кримінально караними за вітчизняним законодавством.

У диспозиції ст. 384 КК України вказані такі діяння, за які особа притягується до кримінальної відповідальності: завідомо неправдиве показання свідка та потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, оцінювача та завідомо неправильний переклад, здійснений перекладачем під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого

провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою комісією Верховної Ради України або в суді (дії, що вчиняються потерпілим та оцінювачем, аналізуватися нами не будуть). Про обов'язковість настання будь-яких суспільно небезпечних наслідків в результаті вчинення таких діянь у диспозиції не зазначається. Отже, протиправне діяння, передбачене у ст. 384 КК України, є злочином формального складу. Такої ж точки зору дотримується і М. В. Шепітько, вказуючи, що «це впливає з того, що законодавець під час конструювання диспозиції статті обмежився вказівкою лише на суспільно небезпечне діяння як загальну обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину без посилання на наслідки й причинний зв'язок відповідно». Так само і в інших джерелах зазначається, що цей злочин – формального складу.

Окрім суспільно небезпечного діяння, у диспозиції ст. 384 КК України визначена така ознака, як обстановка вчинення даного злочину: злочинне діяння може бути вчинене тільки під час досудового слідства, провадження дізнання, здійснення виконавчого провадження, в суді. Також із диспозиції вказаної норми впливає, що для притягнення до кримінальної відповідальності за цією нормою обов'язковим є встановлення способу вчинення даного злочину.

Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України не є обов'язковим вчинення однією і тією самою особою усіх діянь, передбачених диспозицією вказаної статті. В силу процесуальних обов'язків, визначених у КПК України, кожен із вказаних у ст. 384 КК України учасників процесу, може виконувати лише свої власні. Адже згідно з кримінально-процесуальним законодавством України суб'єкт процесу не може виконувати одночасно функції різних учасників процесу (наприклад свідок не може бути перекладачем одночасно, або потерпілий не може бути експертом, тощо). Саме тому, як зазначають науковці, «перелічені діяння відповідно до їх опису в диспозиції статті є не тільки альтернативними за видом їх виконання, але й за суб'єктом їх вчинення. Отже, об'єктивна сторона може бути виражена в одній з таких дій: а) неправдиві показання свідка; б) неправдивий висновок експерта; в)

неправильний переклад, зроблений перекладачем. Як зазначає Ш. С. Рашковська, різна роль свідка, експерта і перекладача в кримінальному процесі вимагає розгляду всіх елементів складу даного злочину стосовно кожного з них.

Як зазначають дослідники показання свідка – це найважливіший засіб всебічного і глибокого дослідження справи. І саме ці показання є одним із найголовніших джерел для формування внутрішнього переконання суддів при вирішенні питання про винність особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Як вказує Я. М. Кульберг, порушення свідком свого громадянського обов'язку говорити на попередньому слідстві і в суді правду, не обманювати, не вигадувати спричиняє велику шкоду правосуддю і обвинуваченому [10, с. 41]. Н. А. Носкова зазначає, що найважливішим джерелом отримання доказів є показання свідків. Практично немає таких кримінальних справ, при розслідуванні і судовому розгляді яких не використовувалися б показання свідків.

Взагалі неправдивість показань свідка полягає у повідомленні завідомо неправильних свідчень про факти і обставини, що мають значення для вирішення справи [8, с. 27]. Деякі вчені, наприклад Ш. С. Рашковська, відносять до цього злочину і замовчування, але, на нашу думку, замовчування про деякі факти чи обставини справи більше відноситься до відмови або ухилення свідка від давання показання.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується активними діями, що виражаються у даванні неправдивих показань при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду справи. Цієї точки зору дотримуються більшість дослідників. Такі показання можуть бути дані під час допиту, очної ставки, під час пред'явлення для впізнання особи чи предметів, при відтворенні обстановки і обставин подій.

Але для того, щоб свідок був притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України, потрібно, щоб був встановлений факт, що ці показання були завідомо неправдиві. Факт завідомо неправдивих показань свідка вказує на те, що він раніше поставив собі за мету зганьбити або,

навпаки, виправдати обвинуваченого чи підсудного або будь-кого з інших свідків, вигадати обставини, яких не було в дійсності. Якщо ж свідок дає неправдиві показання в результаті добросовісної помилки, в результаті того, що він забув дійсний перебіг подій чи обставини справи, він не підлягає кримінальній відповідальності. Отже, встановлення факту завідомості неправдивості таких показань є обов'язковим.

Для закінченого складу давання завідомо неправдивих показань не потрібно дійсне настання шкоди – порушення правильної діяльності органів розслідування і суду, – а достатньою є лише можливість її настання. У теорії кримінального права зазначається, що кримінально караним є сам факт завідомо неправдивих показань, незалежно від наслідків, які настали. Отже, сам факт давання таких показань при провадженні досудового розслідування чи судового розгляду справи дає закінчений склад злочину з моменту.

Стосовно давання завідомо неправдивого висновку експертом, як одного з видів доказів, то ознаки об'єктивної сторони даного злочинного діяння подібні до попередньо розглянутого протиправного діяння. І, хоча суд вирішує, погоджуватися чи ні із висновком експерта, інтереси правосуддя вимагають, щоб висновок експерта був даний добросовісно і об'єктивно. Неправдивість висновку експерта полягає у повідомленні завідомо неправдивих висновків [8, с. 27]. Така неправдивість може виявлятися у неправильному викладенні руху експертного дослідження чи його висновків, опротестування встановлених, а також утвердження вигаданих фактів. Це може стосуватися як окремих питань, які вирішує експерт, так і всього висновку в цілому.

Так само, як і давання завідомо неправдивого показання свідка, давання завідомо неправдивого висновку експертом слід вважати закінченим з моменту давання такого висновку, незалежно від того, чи погодився суд або органи досудового розслідування з висновками цієї експертизи. Крім цього, необхідною умовою притягнення експерта до кримінальної відповідальності за ст. 384 за давання показань є встановлення завідомості такого діяння, тобто експерт повинен заздалегідь поставити собі за мету дати неправдиві висновки.

Те саме стосується і перекладу, зробленого перекладачем. Як вважає М. В. Шепітько, перекладач може вчинити злочин, передбачений ст. 384, тобто здійснити завідомо неправильний переклад, шляхом активної дії або змішаного діяння: при активній дії перекладач надає завідомо неправдивий переклад, маючи інформацію іншою мовою, і повідомляє неправдивий переклад, а при змішаному діянні перекладач надає завідомо неправдивий переклад через умовчання правди (надає правду разом з неправдою частково) або надає правдиву інформацію з частковим замовчуванням іншої правдивої інформації [37, с. 108-109]. А. М. Бойко зазначає, що неправильний переклад полягає у перекрученні змісту усного чи письмового мовлення при перекладі з однієї мови на іншу документів, показань, промов, реплік учасників процесу; неправильний переклад матиме місце і при замовчуванні. Такої ж думки притримується і М. Х. Хабібুলін. Ю. В. Александров дещо звужено визначає об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 384 стосовно перекладу, зробленого перекладачем: неправдивість перекладу може полягати в неправильному перекладі з однієї мови на іншу питань, відповідей, показань, доповідей і документів.

В. І. Тютюгін, на відміну від попередньо вказаних дослідників, зазначає, що даний злочин може бути вчинений лише шляхом активної поведінки – дії, оскільки для його об'єктивної сторони необхідно, щоб перекладач у перекладі діяв певним чином – повідомляв які-небудь неправдиві відомості, що стосуються тих чи інших обставин справи. Цей дослідник вважає, що не вчинення таких дій, яке може виражатися у повному чи частковому замовчуванні яких-небудь фактів та обставин у перекладі, не може кваліфікуватися за ст. 384 КК України, оскільки є бездіяльністю і є однією з форм відмови від давання показань (ст. 385 КК України). Ми погоджуємося саме з цією точкою зору і вважаємо, що здійснення завідомо неправдивого перекладу перекладачем за ст. 384 може бути вчинене лише шляхом активної дії.

Закінченим здійснення завідомо неправильного перекладу (документа, протоколу, усних запитань або відповідей) вважається з моменту підписання

протоколу або з моменту пред'явлення перекладу перекладачем органам дізнання або слідства; на стадії судового розгляду – з моменту здійснення перекладу показань або документа. Цієї точки зору притримується М. В. Шепітько, Ю. В. Адександров.

Знов таки, для того, щоб діяння перекладача кваліфікувалися саме за ст. 384 КК України, потрібно, щоб такий неправдивий переклад був запланований перекладачем заздалегідь, тобто завідомо. За умови відсутності завідомості при здійсненні неправильного перекладу перекладачем буде відсутній і склад злочину, передбачений ст. 384 КК України.

Як вже зазначалося вище, крім основної ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 384 КК України, у диспозиції даної норми вказані ще й такі, як обстановка та спосіб вчинення цього злочину. Тобто, по відношенню до даного протиправного діяння ці ознаки набувають статусу обов'язкових, а не факультативних. Як вказує А. О. Пінаєв, ці ознаки законодавець включає в об'єктивну сторону складу в двох випадках: коли та чи інша ознака суттєво збільшує або зменшує суспільну небезпечність злочину, а також коли введення такої ознаки у склад злочину визначає індивідуальність останнього, дозволяючи відмежовувати його від суміжних злочинів. М. В. Шепітько з цього приводу додає, що ці ознаки можуть служити і для відмежування злочинного діяння від незлочинного [37, с. 114].

Отже, для кваліфікації за ст. 384 КК України, давання завідомо неправдивих показань свідком, висновку експертом та перекладу перекладачем може бути вчинене лише у певній обстановці: під час здійснення дізнання, досудового слідства, виконавчого провадження, а також у разі розслідування тимчасової слідчої чи спеціальної комісії Верховної Ради України, або в суді, як вказує В. І. Тютюгін. Визначення того, що таке дізнання, досудове слідство, виконавче провадження, розслідування, яке проводиться вказаними комісіями, та суд міститься у кримінально-процесуальному законодавстві: провадження дізнання та досудового слідства регулюється нормами КПК України, що включені у Розділ III «Досудове розслідування» (ст. 214-313). Що стосується виконавчого провадження, то його процедура визначається Законом України

«Про виконавче провадження» Також сюди можна віднести норми КАС України, ЦПК України, ГПК України, Закону України «Про судову експертизу» та інші нормативно-правові акти. Отже, кваліфікуватися як злочин за ст. 384 КК України, можуть лише ті діяння з надання неправдивих показань свідком, висновку експертом чи перекладу перекладачем, вчинені у зазначених умовах. Інакше вони не є злочинними, тому що не будуть належати до таких, що посягають на порядок здійснення правосуддя.

Необхідно, вказати, що давання завідомо неправдивого показання свідком, висновку експертом чи перекладу перекладачем буде злочином лише за умови попередження про можливість настання відповідальності за ст. 384 КК України. Як зазначає М. В. Шепітько, «факт попередження є не тільки встановленням обов'язку надавати лише правдиву інформацію, а й є обов'язковою рисою, яка вказує на наявність обстановки вчинення злочину». Але в той же час науковець вважає, що окремо попереджати про кримінальну відповідальність за вчинення будь-якого злочину немає жодного сенсу; є необхідність встановлення обов'язку надання правдивих відомостей без попередження про кримінальну відповідальність. Ми не можемо з цим погодитися і цілком притримуємося позиції законодавця щодо притягнення до кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей свідком, експертом, перекладачем згідно із статтями КПК України, ГПК України, КАС України.

Щодо способу вчинення злочину, передбаченого ст. 384 КК України, то тут існують такі точки зору. М. В. Шепітько вказує, що вказані діяння вчиняються за допомогою такого способу, як обман, що виявляється у наданні неправдивої інформації у формі показань, висновку, перекладу: інформація надається суб'єктом у формі неправди, причому неправда може бути повною або у вигляді напівправди (завуальовано надається неправдива інформація замість правдивої).

Ми не можемо погодитися із таким визначенням способу вчинення злочину, передбаченого ст. 384. На нашу думку, для цього варто звернутися до зарубіжного кримінального законодавства в частині встановлення

відповідальності за подібний злочин. Так, у ст. 1 Глави 15 КК Швеції особа притягується до відповідальності за лжесвідчення, якщо вона надає неправдиву інформацію та приховує правду. Те саме зазначається і у ст. 233 КК Республіки Польща. З огляду на визначену вище обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, ми вважаємо, що способом вчинення давання завідомо неправдивих показань свідком, висновку експертом чи перекладу перекладачем може бути саме надання неправдивих відомостей чи приховування правди.

Отже, об'єктивна сторона давання неправдивих показань, відповідальність за яке передбачена ст. 384 КК України, визначається наступним чином: злочин, передбачений ст. 384 КК України характеризується лише активною дією, яка полягає у даванні показань свідком, висновку експертом чи здійсненні перекладу перекладачем, які є завідомо неправдиві. Ці протиправні дії можуть бути вчинені лише у певній обстановці, а саме під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою або спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді. Способом вчинення цього злочину є надання неправдивих відомостей чи приховування правди. Також необхідною умовою кваліфікації таких дій як злочину, передбаченого ст. 384 КК України, є попередження свідка, експерта, перекладача про настання кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей. Злочин вважається закінченим з моменту підписання протоколу допиту свідка, експертного висновку, фіксації перекладу, незалежно від чого, чи настали негативні наслідки.

2.2 Суб'єктивні ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

С огляду на тему даного дослідження, необхідним є дослідити суб'єктивні ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Згідно з теорією кримінального права до таких ознак відносяться суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину,

ознаки яких є чітко визначені і закріплені у вітчизняному кримінальному законодавстві. Суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину є обов'язковими елементами складу злочину, і якщо хоча б один із них відсутній, відсутній і сам злочин.

Суб'єкт злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Розпочнемо із визначення поняття та ознак суб'єкта злочину. На думку І. С. Власова «суб'єкт злочину – це елемент кожного злочину і тут важливість його міститься в тому, що без нього неможлива кримінальна відповідальність, оскільки злочин є результат певної поведінки суб'єкта, а покарання застосовується лише до цього суб'єкта в залежності від його вини. З іншого боку, суб'єкт злочину – це завжди особа, винна у вчиненні злочину, що виступила проти волі суспільства, і в цьому розрізі питання про суб'єкт нерозривно пов'язане з питанням про конкретні причини злочину, з проблемою причин злочинності в цілому» [23, с. 11]. Я. М. Брайнін, в свою чергу, відмічає, що характеристика суб'єкта злочину допомагає правильній оцінці суспільної небезпечності діяння і особи того, хто вчинив злочин [18, с. 112]. Відсутність суб'єкта виключає наявність складу злочину і зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Варто зазначити, що суб'єкт злочину – це не абстрактне юридичне поняття, що є поза часом і простором, а людина, що живе в суспільстві і вчиняє злочинні дії. За своєю сутністю питання про суб'єкт злочину є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності. За чинним кримінальним законодавством України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до Кримінального кодексу, може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України). Згідно кримінально-правовій теорії, фізична ознака вказує на те, що злочин може вчинити лише людина. Осудність – це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ст. 19). Загальним віком кримінальної відповідальності є 16 років.

Також, окрім загального, існує і спеціальний суб'єкт злочину. Як зазначається у ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка чинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. У цій нормі міститься визначення службової особи як суб'єкта злочину: службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ч. 3 ст. 18 КК України). Ч. 4 ст. 18 КК України визначає, які особи ще можуть вважатися службовими: службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна та судді і посадові особи міжнародних судів.

Як зазначалось вище, за КК України відповідальності за злочин підлягає лише фізична особа. Але вченими зараз активно обговорюється питання і про відповідальності юридичних осіб. Так, навіть проект КК України, який розробляла робоча група під керівництвом В. Смітєнка, суб'єктом злочину

визначає і юридичну особу [24, с. 42]. Але ми притримуємося думки законодавця та більшості вчених, що юридичні особи не можуть бути визнані суб'єктами злочину.

Для визначення спільних рис суб'єктів злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, вважаємо за необхідне встановити суб'єкт кожного із злочинів, передбачених ст.ст. 384-387 КК України.

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 384 КК України, то він чітко визначений у назві та диспозиції даної норми і ним можуть бути: свідок, потерпілий, оцінювач (поняття потерпілого та оцінювача, як вже неодноразово зазначалося, ми не будемо досліджувати у даній роботі), свідок, перекладач. Причому, відмітимо, що кожен суб'єкт може вчинити лише ту злочинну дію, яка відповідає його процесуальним обов'язкам і визначена також у диспозиції ст. 384 КК України: свідок може дати завідомо неправдиве показання, експерт – дати завідомо неправдивий висновок, перекладач – зробити завідомо неправильний переклад. Є. А. Смірнов з цього приводу зазначає, що суб'єктом розглядуваного злочину можуть бути тільки особи, які викликаються у слідчо-прокурорські та судові органи у якості свідків, експертів чи перекладачів. Не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань обвинувачений, підозрюваний [8, с. 27]. В. І. Тютюгін більш чітко визначає коло осіб, які не можуть нести відповідальність за ст. 384 КК України: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, спеціаліст, цивільний позивач та відповідач; особи, які давали завідомо неправдиві показання із такої справи, за якою вони надалі притягнуті до кримінальної відповідальності як обвинувачені; співучасники одного злочину за давання завідомо неправдивих показань щодо інших співучасників, навіть, якщо кримінальна справа щодо кожного з них розслідувалася та розглядалася в окремому провадженні; свідок, потерпілий, експерт, перекладач, які беруть участь у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Розпочнемо з характеристики свідка як суб'єкта давання завідомо неправдивих показань. Участь свідка у кримінальному процесі чітко

регламентована нормами КПК України. Так, у ст. 65 КПК України вказано, що свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Як зазначає у своєму дослідженні М. В. Шепітько, відповідно до чинного процесуального законодавства свідок є учасником кримінального, адміністративного, цивільного, а також конституційного процесу. Так, подібні до закріпленого у ст. 65 КПК України визначення свідка містяться і у ст. 50 ЦПК України і ст. 65 КАС України; щодо конституційного процесу, то вказівка на свідка як учасника цього процесу міститься у Законі України «Про Конституційний Суд України».

Не кожна особа може бути викликана до судово-слідчих органів у якості свідка, про що йдеться у відповідній нормі КПК України. Не можуть бути допитані як свідки, а також можуть відмовитися від давання показань як свідки, згідно ч. 2 ст. 65 КПК України, як зазначає М. В. Шепітько, такі особи: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні; 2) адвокати; 3) нотаріуси; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи; 5) священнослужителі; 6) журналісти; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні; 9) особи, до яких засновані заходи безпеки; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки. Всі ці особи не можуть бути допитані з приводу відомостей, що стосуються певної конфіденційної інформації, пов'язаної з їх діяльністю.

Дослідники зазначають, і ми не можемо з ними не погодитися, що поняття свідка не є виключно юридичним поняттям. Тому поняття свідка розглядається у іншій літературі, зокрема довідковій. Але більшість із них, як зазначає М. В. Шепітько, є неповними та припускають змішування понять.

Деякі взагалі зводяться лише до законодавчого формулювання даного суб'єкта. І дійсно, якщо проаналізувати визначення, які містять такі довідкові видання, як енциклопедичний словник [11, с. 1069], Великий тлумачний словник та інші словники, ми можемо побачити, що вони визначають поняття свідка досить однобічно.

Більш чітко визначається поняття свідка та його роль у процесі у юридичній літературі, зокрема у теорії кримінального права, на чому наголошують ряд дослідників. Так, про важливу роль свідка у процесі (зазначимо, що не лише кримінальному) говорять у своїх працях такі вчені, як В. І. Сμισлов, М. І. Бажанов, Л. Еллісон. Про виключно важливу роль свідка говорять такі дослідники, як В. Ю. Шепітько та В. О. Коновалова, зазначаючи наступне: «свідок як процесуальна фігура «породжений» самим фактом злочину і тому є незамінним». На цьому акцентує увагу і сучасний дослідник М. В. Шепітько у своєму дослідженні, присвяченому проблемам кримінальної відповідальності за давання завідомо неправдивих показань.

Визначення свідка пропонує М. І. Бажанов, зазначаючи, що свідок – це так особа, яка покликана повідомити слідчим органам або суду отримані нею шляхом особистого сприйняття відомості про факти, що мають значення у справі або такі, що відносяться до особи обвинуваченого [6, с. 8]. Це визначення, на наш погляд, є найбільш повним.

Також зазначимо, що у ст. 384 відсутня будь-яка вказівка щодо віку та інших ознак суб'єкта. Тому свідком може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності – 16-річного віку.

Враховуючи вказані ознаки, своє власне визначення поняття свідка пропонує і М. В. Шепітько, визначаючи це поняття з точки зору суб'єкта злочину, передбаченого ст. 384 КК України. На його думку, свідком у контексті кримінально-правового розуміння є фізична, осудна особа (загальний вік кримінальної відповідальності 16 років), викликана органом дізнання, слідчим, прокурором або судом, про яку є дані, що їй відомі обставини, що відносяться до справи, ігноруючи попередження про кримінальну відповідальність, завідомо надала неправдиве показання, що матеріально відображено у

відповідній процесуальній формі. Дане поняття, видається, достатньо повно охоплює всі ознаки, притаманні особі свідка. Але визначаючи таким чином загальне поняття свідка, дослідник тим самим дає визначення свідка, яке може застосовуватися лише до ст. 384, а також до інших статей КК України, в яких свідок може бути суб'єктом злочину. А з цього визначення випливає, що взагалі в контексті кримінального права свідком є лише така особа, яка дає завідомо неправдиву інформацію. Тому, на нашу думку, у даному визначенні необхідно зробити уточнення, зазначивши таким чином: «свідок як суб'єкт злочину проти правосуддя є ...». В цілому ж ми вважаємо таке визначення поняття свідка, враховуючи запропоноване уточнення, досить правильним.

М. В. Шепітько пропонує до кримінальної відповідальності притягувати і педагога, лікаря, батьків та інших законних представників неповнолітньої особи. Адже за кримінально-процесуальним законодавством ці особи повинні бути присутні при допиті свідка, якому не виповнилося 14 років, а за розсудом слідчого – 16 років. Але ми вважаємо таку думку досить спірною: свідки віком до 16 років попереджаються про те, що вони зобов'язані говорити тільки правду, і не можуть бути попереджені про кримінальну відповідальність. Але така точка зору має право на існування і повинна бути більш ретельно досліджена.

Таким чином, свідок як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, викликана органом дізнання, слідчим, прокурором або судом, про яку є дані, що їй відомі обставини, що відносяться до справи, ігноруючи попередження про кримінальну відповідальність, завідомо надала неправдиве показання, що матеріально відображено у відповідній процесуальній формі

Як вже зазначалося вище, суб'єктами злочину, передбаченого ст. 384 КК України, можуть бути також експерт та перекладач. Ці суб'єкти, як випливає і з їх процесуальних визначень, і з їх професійних якостей (вмінь та навичок), потребують окремого визначення. Спираючись на це, дослідники виділяють специфічні ознаки цих суб'єктів злочину: процесуальність (вказує на їх процесуальний статус у відповідних формах судочинства та виконавчому

провадженні) та професійність (вказує на професійність експерта та перекладача).

Діяльність експерта, тобто його обов'язки, права, регламентується нормами вітчизняного законодавства різних галузей права (КПК, ЦПК, ГПК, КАС України, Закони України «Про виконавче провадження», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про екологічну експертизу» тощо). В кожній із норм, що регламентують діяльність експерта, вказується на попередження його про відповідальність у разі давання завідомо неправдивого висновку, з чого, на думку дослідників, випливає ще одна ознака, поряд із процесуальністю та професійністю – попередженість (поінформованість експерта про можливість притягнення до кримінальної відповідальності та про обов'язок дати висновок, причому правдивий) [16, с. 164].

Поняття експерта не є виключно юридичним терміном, а, отже, і кримінально правовим в тому числі. Тому більшість довідкових видань містять загальне визначення поняття експерта. В першу чергу, експерт – це фахівець, спеціаліст. Таку ж думку щодо визначення експерта як спеціаліста висловлюють і Т. В. Авер'янова та Р. С. Белкін [9, с. 80]. З точки зору В. Ю. Шепітька судовими експертами можуть бути особи, що мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Також своє визначення експерта пропонує і О. Р. Россинська: судовий експерт – це особа, що володіє спеціальними знаннями й призначена судом у порядку, встановленому процесуальним законодавством, для провадження судової експертизи та надання висновку.

Взагалі суб'єкт судової експертизи – це фізична особа-спеціаліст (особа, що володіє спеціальними знаннями) у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, наділена відповідно до кримінально-процесуального законодавства правами та обов'язками [1, с. 176]. Основи судово-експертної діяльності чітко визначені у Законі України «Про судову експертизу», зокрема ст. 4, ст. 7 та ст. 10. Саме ст. 10 визначає, хто може бути судовим експертом: судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста,

пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності; можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом. Тому, ми вважаємо, що М. В. Шепітько робить дуже слушне уточнення з приводу віку кримінальної відповідальності для експертів: якщо судовим експертом можна стати лише отримавши вищу освіту, то судовим експертом можна стати, лише отримавши повну вищу освіту. Отже, й суб'єктом кримінальної відповідальності як судовий експерт особа може стати явно пізніше, ніж загальний вік кримінальної відповідальності – 16 років.

Не можуть бути експертами у процесі особи, які визнані недієздатними, а також ті, які мають судимість (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»). За ст. 9 цього ж Закону атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

Враховуючи все, викладене вище, спираючись на норми законодавства, М. В. Шепітько дає наступне визначення експерта: експертом (судовим експертом) в контексті кримінально-правового розуміння є фізична, осудна особа (загальний вік кримінальної відповідальності 16 років), яка має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, дієздатна, що не має судимості, атестована відповідно до Закону України «Про судову експертизу» та включена до державного Реєстру атестованих судових експертів, а також відповідно до процесуальних законів, Закону України «Про виконавче провадження» (як пропонується Закону України «Про Конституційний Суд України») призначений як експерт (судовий експерт) для надання висновку, відповідним чином попереджена про кримінальну відповідальність, та надала завідомо неправдивий висновок

експерта (судового експерта). В цілому, ми вважаємо таке визначення вірним, але, так само, як і у визначенні поняття свідка, не можемо погодитися з тим, що експертом є особа, яка надає завідомо неправдивий висновок експерта. Отже в даному визначенні також необхідне уточнення, а саме вказати: «експерт як суб'єкт злочину проти правосуддя – це...». До того ж ми вважаємо, що не варто перераховувати у визначенні усі закони, які містять визначення експерта та регламентують його діяльність; достатньо було б про це вказати «включена до державного Реєстру ..., та атестована і призначена ... відповідно до чинного законодавства...».

Отже, ми вважаємо, що експерт як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, дієздатна, не має судимості, включена до державного Реєстру атестованих судових експертів, атестована та призначена як експерт (судовий експерт) для надання висновку відповідно до чинного законодавства України, відповідним чином попереджена про кримінальну відповідальність, та надала завідомо неправдивий висновок.

Суб'єктивна сторона злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

До суб'єктивних ознак злочину належить, як вже зазначалося, суб'єктивна сторона злочину, тобто внутрішня сторона злочину, яка характеризує відношення суб'єкта злочину до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та його наслідків [15, с. 122]. Ознаками суб'єктивної сторони злочину є вина особи як обов'язкова ознака, а також мотив, мета і емоції вчинення злочину як факультативні ознаки (за винятком тих випадків, коли їх встановлення є обов'язковим згідно з нормами кримінального законодавства). Як вказує у своєму дослідженні М. В. Шепітько, «відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Цей принцип також

закріплений в Конституції України (ст. 62)». Проблемним питанням встановлення вини особи у теорії кримінального права також було присвячено багато праць як у минулому, так і у сучасній кримінально-правовій науці.

Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України). Умисел може бути прямим і непрямим. Прямий умисел – це психічне ставлення до діяння і його наслідків, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямий умисел – це такий умисел, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ст. 24 КК України). Необережність може бути двох видів: злочинна самовпевненість та злочинна недбалість. Необережність не містить ознаки, яка б характеризувала психічне ставлення винного до вчиненого діяння.

Факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину не закріплені у кримінальному законодавстві і визначаються лише в теорії кримінального права. Мотив злочину – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинення злочину; мета – це уявлення про бажаний результат у вигляді злочинних наслідків для охоронюваного кримінальним законом правопорядку. Емоції – це психічні стани і процеси в людини, у яких реалізуються її ситуативні переживання, пов'язані з вчиненням нею злочину [34, с. 108].

Для визначення спільних і відмінних рис суб'єктивної сторони протиправних діянь, відповідальність за які передбачена ст.ст. 384-387 КК України, дослідимо окремо ознаки суб'єктивної сторони кожного із зазначених злочинів.

Як зазначають більшість дослідників, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 384 КК України – це лише прямий умисел. Як зазначає Ш. С. Рашковська, з суб'єктивної сторони лжесвідчення може бути вчинено лише при наявності прямого умислу. Так само вважає і А. Т. Гужин, Н. А. Носкова, Я.М. Кульберг, М. Х. Хаббібуллін. Пояснюється це тим, що особа діє завідомо,

тобто задалегідь усвідомлює неправдивість своїх показань, висновку чи перекладу та бажає, щоб органи правосуддя сприймали їх як правдиві. Отже, саме вказівка у диспозиції даної норми, а також у назві ст. 384 КК України вказує на те, що цей злочин може бути вчинений лише з прямим умислом. Хоча, як показало дослідження зарубіжного кримінального законодавства у частині встановлення відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, дуже мало зарубіжних кримінальних кодексів, які включають норму, подібну до ст. 384 КК України, містять вказівку на завідомість (див. підрозділ 1.3).

Щодо вказаної вище ознаки – завідомості, – яка вказує на прямий умисел, М. В. Шепітько, який також вважає, що давання завідомо неправдивих показань може бути вчинене лише з прямим умислом, зазначає, що «вказівка на прямий умисел через завідомість є лише додатковим формулюванням для правозастосувача, не більше». Деякі дослідники взагалі вважають подібні терміни оціночними.

М. В. Шепітько вважає, що основною вказівкою на те, що давання завідомо неправдивих показань, висновку та здійснення перекладу може бути вчинено лише з прямим умислом, є висновок про те, що це протиправне діяння є злочином формального складу. І саме у відповідності до формального складу злочину, передбаченого ст. 384 КК України, мова у даному випадку може йти лише про наявність прямого умислу. Для кваліфікації даного злочину необхідно встановити такі ознаки прямого умислу, як можливість усвідомлення суспільної небезпечності діяння та бажання його вчинити; бажання настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим для суб'єктивної сторони даного злочину. Автор вказує, що такої самої думки притримується, зокрема, Д. О. Гарбатович: за наявності формального складу для кваліфікації злочину свідомість та воля особи встановлюються лише відносно до вчиненого ним злочину. Отже, виходячи із цього, особа, тобто суб'єкт злочину, передбаченого ст. 384 КК України, повинна усвідомлювати, що вона вчиняє суспільно небезпечне діяння проти правосуддя шляхом надання неправдивої (такої, що не відповідає дійсності) інформації, а також бажанням вчинити таке діяння. Щодо

усвідомлення і бажання настання суспільно небезпечних наслідків після вчинення зазначених вище діянь, то це не є обов'язковою умовою кваліфікації вказаних протиправних діянь за ст. 384, але встановлення цього не є обов'язковим.

Щодо терміну «завідомо», який міститься у ст. 384 КК України, М. В. Шепітько взагалі вважає, що його використання є неприпустимим по відношенню до предмета злочину, яким є документ (протокол, висновок, переклад тощо). Крім того, використання даного терміну є зайвим, тому що склад злочину є формальним, що саме по собі вказує на можливість вчинення даного злочину лише з прямим умислом.

Ми не погоджуємося із цією точкою зору і вважаємо, що термін «завідомо» відноситься, в першу чергу, не до документа, а до інформації, яка в ньому міститься. Ми цілком підтримуємо позицію законодавця щодо конструкції даної норми і в частині використання такого терміну, як «завідомо». Саме наявність даної вказівки полегшує кваліфікацію діяння винної особи саме за ст. 384 КК України. На необхідність встановлення завідомості при кваліфікації даного злочину наголошує і М.І. Бажанов.

Стосовно таких додаткових ознак суб'єктивної сторони злочину, як мотив і мета, то для протиправного діяння, передбаченого ст. 384 КК України, їх встановлення не є обов'язковим і на кваліфікацію даного злочину не впливає. Виключення становить ч. 2 даної норми, в якій є вказівка на корисливий мотив вчинення давання завідомо неправдивих показань, висновку чи перекладу.

Суб'єктивною стороною відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України) так само є лише прямий умисел. Особа в даному випадку свідомо відмовляється від виконання покладених на неї обов'язків свідка, експерта, перекладача, про що вона попереджається у встановленому законом порядку, не маючи для цього ніяких підстав. На цьому наголошує Н. А. Носкова, зазначаючи, що це є умисним злочином. Аналогічної думки притримуються Є. А. Смірнов.

Так само, як і у попередньо розглянутому злочині, мотив і мета на кваліфікацію вчиненого злочину не впливають. Н. А. Носкова вважає, що ставлення винного до наслідків такої поведінки не впливає на відповідальність, але може враховуватися при призначенні йому покарання [44, с. 30]. Хоча, якщо діяння, вказані у ч. 1 ст. 385 КК України, вчиняються з метою приховати злочин, раніше вчинений членом сім'ї, близьким родичем або самою особою, яка відмовляється надати показання, висновок чи переклад, вчинене не містить ознак цього складу злочину на підставі положень ч. 2 ст. 385 та ч. 2 ст. 396 КК України.

Як зазначають більшість дослідників, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 386 КК України, також характеризується лише прямим умислом. На цьому акцентує увагу М. І. Бажанов, вказуючи, що даний злочин передбачає лише вину у формі прямого умислу [8, с. 25] та Я. М. Кульберг та інші. Тобто, вчиняючи дії, спрямовані на перешкоджання з'явленню свідка, експерта, перекладача у судово-слідчі органи, на примушування їх до відмови від давання чи до давання завідомо неправдивих показань, висновку чи перекладу, винна особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає їх вчинити.

Щодо додаткових ознак суб'єктивної сторони даного злочину, то, на відміну від розглянутих раніше, обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони є мета. Вона полягає у тому, щоб перешкодити з'явленню у слідчо-судові органи або примусити чи схилити шляхом підкупу до відмови від давання чи до давання завідомо неправдивих показань, висновку, перекладу, а також помститися за показання, висновок чи переклад, які були дані чи зроблені раніше. За умови відсутності такої мети дані протиправні діяння не будуть кваліфікуватися за ст. 386, а каратимуться у відповідності до вчиненого за іншими нормами кримінального законодавства.

Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування може бути вчинене, аналогічно до злочинів, передбачених ст.ст. 384-386 КК України, лише з прямим умислом. Про це говорять Н. А. Носкова та Я. М. Кульберг. При цьому особа, винна у його вчиненні, попереджена про

те, що вказані дані заборонено розголошувати, але свідомо порушує цю заборону, розповсюджуючи інформацію про оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування. Розголошення вказаних даних, вчинене з необережності (наприклад, втрата документів тощо) не містить складу злочину, передбаченого ст. 387, а тому і особа, яка вчиняє таке діяння не притягується до кримінальної відповідальності.

Хоча існує і інша точка зору. Так, наприклад, Ш. С. Рашковська вважає, що розглядуваний злочин може бути вчинений як умисно, так і необережно. Але ми вважаємо цю точку зору помилковою і притримуємося того, що розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування буде кваліфікуватися за ст. 387 КК України лише у тому випадку, якщо воно вчинене умисно.

Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування може бути вчинене з різних мотивів та мати різноманітні цілі, але це на кваліфікацію вказаного злочину впливати не буде. Те саме стосується і емоційного стану особи. Тому встановлення мети, мотивів та емоційного стану не є обов'язковим для того, щоб притягнути особу, винну у вчиненні вказаного злочину, до кримінальної відповідальності за ст. 387 КК України.

Отже, дослідивши суб'єктивну сторону злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, передбачені ст.ст. 384-387 КК України, ми можемо зробити наступні висновки: всі ці злочини можуть бути вчинені лише з прямим умислом; мотив, мета і емоції, якими керується винна особа при вчиненні даних злочинів, на кваліфікацію її дій не впливають, окрім злочину, передбаченого ст. 386, який вчиняється з метою перешкодити з'явитися в судово-слідчі органи або примусити чи схилити до відмови від давання чи до давання завідомо неправдивих показань, висновку чи перекладу, а також помститися за раніше дані показання, висновок чи переклад.

2.3 Кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Як зазначають вчені, і це є очевидним, на наш погляд, побудова складів злочинів підпорядкована певним закономірностям, які залежать від розташування елементів і ознак складу злочину [22, с. 146]. Тому, з огляду на це, поряд з основним (простим) складом злочину за ступенем суспільної небезпечності виділяють кваліфікований, особливо кваліфікований та склад злочину з пом'якшуючими обставинами. Кваліфікуючі ознаки визначаються як передбачені законом характерні для частини злочинів певного виду істотні обставини, які відображають типовий, але значно змінений (порівняно з основним складом злочину) ступінь суспільної небезпечності діяння й особи винного і впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого й міру відповідальності.

Як зазначається у теорії кримінального права, природа кваліфікуючих ознак злочину подвійна. З одного боку, вони включаються у сукупність ознак складу злочину і тому повинні бути наділені певними рисами, властивими ознакам складу. Таким чином, вони набувають здатності впливати на кваліфікацію вчиненого діяння і викликати появу нової санкції, що відображає специфіку вчиненого злочину. Встановлення вказаних обставин, що належать до ознак складу злочину, є виключно прерогативою законодавця. Тому види і межі кожного з видів кваліфікуючих ознак повинні бути визначені чітко і однозначно самим законодавцем у кримінально-правовій нормі. З іншого боку, кваліфікуючі ознаки не входять у ту єдино можливу сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його відповідно до закону як злочинне та кримінально каране. Дані ознаки, як вже зазначалося, використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного різновиду діянь, встановлення в законі нових меж караності, посиленої санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом злочину.

За допомогою кваліфікуючих ознак злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, законодавець проводить своєрідну градацію караності цих злочинів. Деякі вчені пропонують поділяти кваліфікуючі обставини злочинів, зокрема злочинів проти правосуддя вказаного виду, на такі групи: об'єктивні обставини, що обтяжують

кримінальну відповідальність та суб'єктивні обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність. Ми підтримуємо таку позицію, адже при такому поділі усіх кваліфікуючих обставин стосовно досліджуваної нами групи злочинів, їх аналіз значно полегшується. Тому ми також будемо аналізувати кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, об'єднуючи їх у вказані вище дві групи. До речі, у більшості науково-практичних коментарів КК України кваліфікуючі ознаки вказаних злочинів так само розглядаються у групі об'єктивних або суб'єктивних ознак.

Як правило, норми Особливої частини КК України сконструйовані так, що відповідальність за кожен окремий злочин, вчинений при обставинах, що обтяжують покарання, передбачається 2,3 (і т.д.) частинами відповідної статті. Виключенням є ті норми, в яких у ч. 2 (3 і т.д.) визначаються обставини, при яких виключається злочинність відповідного діяння.

Ст. 384, яка встановлює покарання за завідомо неправдиве показання, містить ч. 2, в якій визначені обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за злочинні дії, передбачені у ч. 1 даної норми. До об'єктивних кваліфікуючих обставин можна віднести такі: «ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту».

Стосовно поняття «обвинувачення», то М. В. Шепітько вважає, що доцільно в даному випадку під обвинуваченням розуміти пряму чи непряму вказівку суб'єкта злочину на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину [23, с. 132]. Проаналізувавши ці два визначення, а також ті, що містяться у інших довідкових виданнях, ми вважаємо, що найбільш точно поняття обвинувачення в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 384 КК України, визначає М. В. Шепітько.

Щодо такої кваліфікуючої ознаки, як штучне створення доказів обвинувачення або захисту, ми погоджуємося із точкою зору тих дослідників, які вважають, що ці діяння тісно пов'язані із таким злочином, як фальсифікація доказів. Але ми не можемо погодитися із позицією М. В. Шепітька про те, що

варто внести зміни у ч. 2 ст. 384, замінивши терміносполучення «із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту» на таке «із фальсифікацією доказів». КК України не містить норми, яка б передбачала відповідальність за фальсифікацію доказів (на відміну від багатьох зарубіжних кримінальних кодексів). Ми вважаємо, що варто було б створити нову норму, яка б встановлювала відповідальність за такий злочин проти правосуддя, як фальсифікація доказів. Але у випадку створення такої норми потреба у такій кваліфікуючій ознаці зникне, тому що тоді завідомо неправдиве показання, поєднане із фальсифікацією доказів буде кваліфікуватися за сукупністю злочинів. Але це питання є предметом окремого дослідження, тому ми не будемо заглиблюватися у дослідження даної проблематики у цій роботі. Зараз немає потреби вносити подібні зміни тому, що вказана заміна не буде нести ніякого нового смислового навантаження. Тому пропонуємо об'єктивні обставини, що обтяжуються покарання, передбачені ч. 2 ст. 384 КК України залишити без змін у існуючій редакції.

Ч. 2 ст. 384 КК України містить і суб'єктивні обставини, що обтяжують покарання. Зокрема, у вказаній нормі зазначається «такі самі дії, ..., вчинені з корисливих мотивів». Поняття корисливого мотиву чітко визначене у кримінально-правовій теорії. Зокрема, в сучасній науці кримінального права найбільш розповсюдженим є розуміння корисливого мотиву як прагнення до матеріальної вигоди особисто для себе або для інших осіб, у долі яких винний заінтересований [41, с. 822]. Більш точно визначається корисливий мотив В.І. Тютюгіним, який вважає, що корисливий мотив – це прагнення одержати певну вигоду майнового характеру чи позбутися матеріальних витрат. На наш погляд, включення законодавцем такої кваліфікуючої ознаки у ч. 2 ст. 384 КК України є цілком виправданим.

Крім того слід зазначити що вчинення злочину, зокрема, злочину проти правосуддя, що вчиняється свідками, експертами, перекладачами або щодо них, з корисливих мотивів, може сприяти отриманню неправомірної вигоди. Очевидно, що отримання неправомірної вигоди згідно із чинним кримінальним законодавством є ознакою корупційних злочинів. Тому у випадку вчинення

злочинів проти правосуддя вказаного виду із корисливих мотивів може мати ознаки корупції, а це, у свою чергу, значно підвищує рівень суспільної небезпечності цих злочинів.

Стосовно ст. 385 КК України, яка встановлює відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, то тут відсутні кваліфікуючі ознаки даного злочину. Звичайно, якщо це протиправне діяння буде вчинене у поєднанні із будь-якою обставиною, передбаченою у ст. 67 КК України (обставини, що обтяжують покарання), то дії винної особи будуть кваліфікуватися за ст. 385 та відповідним пунктом ч. 1 ст. 67 КК України.

Але, на наш погляд, варто було б передбачити і у цій нормі кваліфікуючі обставини вчинення даного злочину. Ми вважаємо, що цей злочин може бути вчинений з обтяжуючими обставинами. Зокрема, однією з них може бути корисливий мотив. Поняття корисливого мотиву було розглянуте нами вище, при аналізі ч. 2 ст. 384 КК України. Таким чином, ми пропонуємо включити до ст. 385 ч. 2, викласти яку можна в такій редакції: «Ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, – караються...». Ми вважаємо, що таке доповнення є цілком доцільним. Відповідно, при включенні до вказаної норми частини, яка передбачатиме кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 385 КК України, обставини, що зараз закріплені у ч. 2 чинної редакції ст. 385, будуть перенесені у ч. 3 цієї ж норми.

В ч. 3 ст. 385 КК України викладені обставини, що виключають кримінальну відповідність за відмову давати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

У ст. 386 КК України, що передбачає відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку, не визначені обставини, що обтяжують покарання. Але ми вважаємо, що це є недоліком даної норми, який потрібно усунути.

Так, на нашу думку, цей злочин може бути вчинено не лише загальним, але і спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою з використанням свого службового становища. У багатьох нормах Особливої частини кримінального законодавства України така ознака передбачена як кваліфікуюча. А це, на думку багатьох дослідників, є обставиною, що значно підвищує ступінь суспільної небезпечності будь-якого протиправного діяння і пов'язує такі злочини із іншими, зокрема злочинами у сфері службової діяльності. Також при вчиненні злочинів службовою особою з використанням службового становища злочинному впливу підлягає ще й авторитет органів державної влади. Тобто, крім основного об'єкту додається ще й такий, як встановлений законодавством порядок діяльності державних або самоврядних органів, організацій, підприємств, установ незалежно від форм власності та галузі їхньої діяльності.

Тому ми вважаємо за необхідне включити у ст. 386 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення зазначених у диспозиції дій службовою особою з використанням свого службового становища, додавши для цього у ст. 386 частину 2. До того ж з нашої точки зору при вчиненні даного злочину важливу роль може відігравати мотив, зокрема корисливий мотив. Вчинення злочину, передбаченого ст. 386 з корисливого мотиву повинно каратися більш суворо. Тому ми пропонуємо включити у ст. 386 КК України ще й таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення дій, зазначених у диспозиції даної норми, з корисливих мотивів.

Таким чином, вважаємо за доцільне доповнити ст. 386 КК України частиною 2, в якій будуть передбачені кваліфікуючі ознаки вказаного злочину, і викласти її в такій редакції:

«2. Такі самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, а також з корисливих мотивів, – караються...»

Що стосується злочину, передбаченого ст. 387 КК України, то вона містить ч. 2, в якій зазначені обставини, що обтяжують покарання, а саме: розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником

оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередньо участь у оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Визначення цих суб'єктів ми можемо знайти у кримінальному процесуальному законодавстві, а також у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [50]. У КПК України не визначено понять суду, прокурора, слідчого, але визначені їх повноваження і сфера діяльності: суду – ст. 31, прокурора – ст. 36, слідчого – ст. 40. Причому, необов'язково, що б ці зазначені особи безпосередньо брали участь у досудовому розслідуванні, відомості про яке вони розголосили.

Ми цілком підтримуємо таку позицію законодавця, але вважаємо, що ч. 2 ст. 387 КК України потрібно доповнити іншими кваліфікуючими ознаками. Так, ми вважаємо, що цей злочин може бути вчинений і з корисливих мотивів. Тому пропонуємо додати у ч. 2 даної нормі цю кваліфікуючу ознаку. Отже, варто додати у ч. 2 ст. 387 таке терміносполучення: «... а також вчинення таких самих дій з корисливих мотивів, – карається...».

Таким чином, дослідивши обставини, що обтяжують покарання за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми внесли пропозиції по їх доповненню. Це, з нашої точки зору, значно вдосконалить статті 384-387 КК України і сприятиме покращенню запобігання даним злочинам.

2.4. Санкції за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них

Призначення покарання особі, винній у вчиненні злочину, є найважливішим моментом кримінального судочинства [29, с. 118]. Взагалі покарання позбавляє злочинця певних благ, що йому належать, і виражає негативну оцінку його діянь від імені держави. Застосування покарання – це завершальний етап процесу обрання судом при винесенні обвинувального вироку конкретного виду, міри кримінально-правового впливу на особу, визнану винною у вчиненні злочину, тобто передбаченого кримінальним

законом суспільно небезпечного діяння, вчиненого умисно або з необережності. Призначена міра покарання може досягнути мети покарання – виправити і перевиховати засудженого, здійснити превентивний вплив як на засудженого, так і на інших осіб лише у випадку співрозмірності покарання вчиненому і його справедливості [18, с. 162].

Взагалі, згідно з чинним кримінальним законодавством, покарання є заходом примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засуджених (ч. 1 ст. 50). У ч. 2 ст. 50 йдеться про мету покарання, яка включає в себе не тільки кару, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Але, за своєю сутністю покарання є саме карою; поза карою немає покарання. Хоча покарання – не самоціль, а засіб досягнення інших цілей покарання, які зазначені у ч. 2 ст. 50 КК України. Зазначимо, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК). Це історично мінливий кримінально-правовий інститут, що відповідає тому чи іншому суспільному ладу, його основоположним політичним, правовим поглядам та інтересам головних соціальних груп суспільства, а також його етичному рівню.

Виходячи із визначення покарання, приведеного нами вище, ми можемо сказати, що сутність покарання полягає в тому, що засуджений зазнає кари за вчинений злочин, тобто певних фактичних втрат і обмежень. Кара виступає як один із засобів для досягнення виправної та превентивної мети покарання. Тобто, покарання є справедливим актом правосуддя. Отже, метою покарання є: 1) кара щодо засудженого; 2) виправлення засудженого; 3) запобігання вчиненню засудженим нового злочину; 4) запобігання вчиненню злочинів іншими особами.

Н. Ф. Кузнєцова та І. М. Тяжкова зазначили, що покарання може бути визнане справедливим лише у тому випадку, якщо суд призначить його з урахуванням всієї сукупності обставин у конкретній справі, а саме: покарання має бути призначене в межах відповідної статті Особливої частини КК з

урахуванням положень Загальної частини КК, з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину й особи винного, пом'якшуючих і обтяжуючих обставин, а також з урахуванням впливу призначеного покарання на виправлення засудженого і на умови життя його сім'ї. Загальні засади призначення покарання, відповідно до ч. 1 ст. 65 КК України, складаються з трьох положень. Суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини цього Кодексу; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Щодо кожного окремого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, покарання визначається як санкція. Як зазначає Т. Ю. Тарасевич, у межах загальної теорії права досить ґрунтовно розроблені загальне поняття санкції кримінально-правової норми, її ознак та видів. В юридичній довідковій літературі зазначається, що поняття санкції існує у вузькому та широкому значеннях. «У вузькому – санкція має каральний характер і спрямована на покладення на правопорушника нових обмежуючих зобов'язань. Санкція у широкому значенні додатково включає і державні засоби захисту права, що мають правопоновлюючий характер». Під санкцією кримінально-правової норми дослідники розуміють ту частину кримінально-правової норми (статті (частини) Особливої частини КК), яка визначає вид та розмір покарання за злочин, зазначений у диспозиції.

У нормах КК України, як зазначається у теорії кримінального права, використовується три види санкцій: відносно визначені (передбачають можливість застосування лише одного виду основного покарання, його строк або розміри), альтернативні (передбачають кілька основних покарань, їх межі та строки або (і) розміри) та кумулятивні (передбачають поряд з основним або основними покараннями ще й додаткові покарання, їх строки або (і) розміри).

Вивченню загальних питань санкцій норм КК України в теорії кримінального були присвячені праці С. І. Дементьєва, Г. Л. Крігера, Т. О. Леснієвськи-Костаревої, А. А. Музики, Н. А. Орловської, М. І. Хавронюка та

інших. Як зазначають дослідники, вчені-криміналісти неодноразово акцентували свою увагу на тому, що у кримінально-правовій доктрині приділяється набагато більше уваги характеристиці об'єктивних та суб'єктивних ознак того чи іншого складу злочину, ніж проблемам побудови кримінально-правових санкцій за їх вчинення. В основному більшість науковців обмежуються дослідженням ознак складу того чи іншого злочину, а санкції залишаються поза їхньою увагою. На нашу думку, така ситуація є невиправданою, оскільки аналіз кримінально-правових санкцій дозволяє збагатити висновки, розширити коло аргументів, критично оцінити ті чи інші рішення законодавця. Одним із індикаторів соціальної обумовленості, логічної узгодженості та соціальної справедливості будь-яких санкцій, звичайно, є практика призначення покарання за той або інший злочин. І ми цілком погоджуємося із цією думкою.

Встановлення покарання за певний злочин є одним із аспектів кримінально-правової політики, спрямованої на вироблення критеріїв та принципів пеналізації. Щодо визначення поняття пеналізації у теорії кримінального права існують ряд визначень. Зокрема, під нею розуміють встановлення принципів та критеріїв застосування найбільш суворого державного примусу за діяння, які визнаються злочинними; формулювання мети кримінального покарання; визначення його видів та розмірів; пропонування інших заходів кримінально-правового характеру, необхідних і достатніх для впливу на осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння; більшість актів пеналізації має відношення до покарання, його видів, розмірів, умов застосування. Якщо сказати більш чітко, пеналізація – це процес визначення характеру караності діяння, а також їх фактична караність, тобто, процес призначення покарання у судовій практиці [7, с. 137].

Взагалі, у розділах Особливої частини КК України використовується певний набір видів покарань. Як вважає А. А. Музика та О. П. Горох, «...кількість видів покарань, які законодавець передбачає у відповідному розділі Особливої частини КК України, зумовлена не лише різним характером і ступенем суспільної небезпеки певних видів злочинів, а й мотивами їх

вчинення, суб'єктами злочинів тощо» [28, с. 41]. Як наочно продемонстрував аналіз кримінально-правових санкцій, які передбачені за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, у більшості вони належать до альтернативних. Санкції за злочини проти правосуддя вказаного виду містять досить значну кількість видів покарань (шість видів), якщо враховувати, що таких злочинів всього чотири: штраф (у чотирьох санкціях), виправні роботи (у п'яти санкціях), арешт (у чотирьох санкціях), обмеження волі (у одній санкції), позбавлення волі на певний строк (у одній санкції). З додаткових покарань до злочинців може бути призначене позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (у одній санкції).

Взагалі проблема побудови санкцій статей Особливої частини КК України є дискусійною і позбавлена будь-якого універсального вирішення. Як зазначають В. О. Навроцький та М. І. Мельник, пропозиції щодо визначення меж санкцій мають, зазвичай, виключно емоційне забарвлення. Пропозиції щодо визначення покарання за певний вид злочину як правило не мають під собою належної наукової основи і базуються в основному на суб'єктивному баченні автора. Тому вірно вважають А. А. Музика та О. П. Горох, що повністю уникнути суб'єктивного моменту при встановленні санкцій кримінально-правових норм у законі навряд чи можливо. Тому при дослідженні кримінально-правових санкцій потрібно враховувати, що справедливою є така санкція, яка не лише відповідає тяжкості описаного в законі злочинного діяння, а й узгоджується з санкціями, передбаченими за вчинення інших злочинів, і, крім цього, дає суду можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням усіх можливих варіантів вчинення злочину в реальній дійсності.

Зазначимо, що санкції кожної із норм КК України, які передбачають відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, є альтернативними: кожна з них містить як мінімум два види покарання. Також відмітимо, що санкції сконструйовані відповідно до системи покарань – від менш суворого до більш суворого (ст. 51 КК України). Кількість альтернативних видів покарань

напряму залежить від суспільної небезпечності злочину. Ми підтримуємо думку тих вчених, які вважають, що чим більший характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, тим менше альтернативних видів покарань законодавець повинен передбачати у санкції статті і, навпаки, чим менші характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, тим більше альтернативних покарань має бути у санкції статті. Також дослідники вважають, що повинно існувати співвідношення між тяжкістю покарання та його розміром у санкції статті. На думку А. П. Козлова, карально-виховний вплив більш м'яких видів покарання повинен бути нижче карально-виховної сутності більш суворих видів покарання. Він вважає, що чим тяжчий вид покарання передбачений у санкції статті, тим нижчим має бути його розмір і тим рідше він повинен визначатися у санкціях. Ще одним критерієм обґрунтованості та закономірності санкцій статей (частин) Особливої частини КК України є їх узгодження з санкціями суміжних складів злочинів. З тієї причини, що нами досліджується певний вид злочинів проти правосуддя, в який включено чотири статті (384-387) КК України, то санкції цих норм повинні бути узгоджені між собою.

Для встановлення узгодженості покарань за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, передбачених у санкціях ст.ст. 384-387 КК України, потрібно встановити співвідношення суспільної небезпечності цих злочинів. Суспільна небезпечність кожного із них аналізувалася нами при встановленні соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за них, тому вважаємо, тут достатнім буде просто вказати суспільну небезпечність кожного із злочинів проти правосуддя вказаного виду.

Так суспільна небезпечність завідомо неправдивого показання свідка, висновку експерта та перекладу, здійсненого перекладачем, полягає в тому, що він порушує нормальну діяльність органів дізнання, досудового слідства і суду щодо виявлення та дослідження фактів і обставин, які мають значення для об'єктивного, повного та всебічного розслідування і розгляду кримінальних та цивільних справ, перешкоджає встановленню істини та постановленню правосудного судового акту. Суспільна небезпечність злочину, передбаченого

ст. 385 КК України, полягає у тому, що відмова свідка від давання показань, експерта та перекладача від виконання покладених на них обов'язків порушує встановлений порядок судового провадження, проведення досудового слідства, розслідування; такі діяння можуть призвести до винесення судом неправильного вироку винній особі або обвинувачення невинної особи з причини недосконалого вивчення всіх фактів та обставин справи. Тобто, дане протиправне діяння порушує нормальну діяльність органів дізнання, досудового слідства щодо одержання необхідних доказів, ускладнює здійснення діяльності щодо відправлення правосуддя, перешкоджає встановленню істини у справі та постановленню дійсно правосудного судового акту Це, в свою чергу, тягне за собою порушення певних прав та свобод людини і громадянина, що є учасниками процесу, які чітко визначені вітчизняним законодавством. Злочин, передбачений ст. 386 КК України, протидіє органам дізнання, досудового слідства та суду в одержанні необхідних доказів та встановленні істини у справі при розслідуванні злочинів та судовому розгляді кримінальних і цивільних справ, перешкоджає постановленню правосудного судового акта і посягає на безпеку й особисту недоторканість осіб, діяльність яких сприяє здійсненню правосуддя. Суспільна небезпечність злочину, покарання за який встановлюється ст. 387 КК України, полягає в тому, що внаслідок таких діянь порушується робота суду, слідчого, органів дізнання та досудового слідства; створюються перешкоди своєчасному виявленню, розкриттю та припиненню злочинів; ускладнюється діяльність органів слідства та суду щодо всебічного, повного й об'єктивного розслідування та розгляду кримінальних справ; відбувається посягання на честь та гідність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Таким чином, ми можемо співставити суспільну небезпечність цих злочинів між собою. На нашу думку, злочини, передбачені ст. 384 та ст. 385 КК України мають однаковий ступінь суспільної небезпечності. Натомість вищий рівень суспільної небезпечності мають злочини проти правосуддя даного виду, передбачені ст. 386 та ст. 387 КК України. Найбільш суспільно небезпечними є злочини, передбачені ч. 2 ст. 384 та ч. 2 ст. 386 КК України.

Отже, якщо суспільна небезпечність у ст. 384 та ст. 385 КК України має однакову ступінь, і наслідки цих злочинів схожі між собою, тоді і покарання за ці злочини мають бути узгоджені. Санкція ч. 1 ст. 384 містить три види покарання: виправні роботи строком до 2 років, арешт до 6 місяців та обмеження волі до 2 років. А от санкція ч. 1 ст. 385 містить лише два види покарання: штраф від 50 до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян та арешт до 6 місяців. На нашу думку, санкції цих злочинів потребують деякої узгодженості між собою і корегування. Ми вважаємо, що санкції цих норм повинні містити однакову кількість основних видів покарань. Тому маємо пропозицію внести зміни у санкцію ч. 1 ст. 385 КК України: по-перше, покарання у виді штрафу замінити на покарання у виді виправних робіт строком до 2 років; по-друге, додати такий вид покарання, як обмеження волі строком до 2 років.

Що стосується санкції за злочин, передбачений ч. 2 ст. 384 КК України, тут теж маємо невідповідність: цей злочин по відношенню до передбаченого ч. 1 ст. 384 КК України є більш суспільно небезпечним, тому і види покарань повинні бути більш суворими, і розмір покарань повинен бути більшим. Тому, на нашу думку, покарання у виді виправних робіт строком до двох років, що є аналогічним покаранню у виді виправних робіт за злочин, передбачений ч. 1 ст. 384 КК України, повинно бути виключено із санкції злочину, передбаченого ч. 2 ст. 384 КК України.

Щодо злочину, передбаченого ст. 386 КК України, то суспільна небезпечність даного злочину вища, ніж злочинів, передбачених ст. 384 та ст. 385 КК України. А, отже, і покарання за цей злочин повинно бути більш суворим. Але, з огляду на санкцію даного злочину, очевидно, що покарання майже аналогічні до тих, що передбачені у санкції ч. 1 ст. 384 КК України. Тому ми пропонуємо наступні зміни у санкцію ст. 386 КК України: по-перше, змінити розмір покарання у виді штрафу і збільшити його із 50-300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян до 100-300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; по-друге, визначити нижчу межу покарання у виді виправних робіт і визначити межі цього покарання від 1 до 2 років; визначити

нижчу межу покарання у виді арешту і визначити його межі від 3 до 6 місяців. Крім того, вважаємо за необхідне включити до санкції ст. 386 КК України більш суворі види покарання, які призначатимуться за примушування до відмови від давання показань чи висновку або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів: це обмеження волі строком до 3 років та позбавлення волі до 2 років.

Злочин, передбачений ч. 1 ст. 387 КК України, має такий самий рівень суспільної небезпечності, як і злочин, передбачений ст. 386 КК України, і покарання, визначені у санкціях цих норм мають бути відповідними. Тому наші пропозиції по зміні санкції ч. 1 ст. 387 КК України полягають в наступному: вважаємо за доцільне змінити розмір штрафу і визначити його розмір від 100 до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; визначити нижчу межу покарання у виді виправних робіт і визначити розмір цього покарання від 1 до 2 років; додати ще один вид покарання у виді арешту строком від 3 до 6 місяців.

Так само, вважаємо, потребує змін і санкція за злочин, передбачений ч. 2 ст. 387 КК України. На наш погляд, покарання за цей злочин потребують посилення і доповнення. Так, вважаємо за необхідне змінити розмір штрафу і визначити його розмір від 300 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; виключити такі види покарання як виправні роботи строком до 2 років та арешт строком до 6 місяців; додати такий вид покарання, як обмеження волі строком до 3 років; додати ще один вид покарання у виді позбавлення волі строком до 2 років.

Таким чином, вказані зміни у санкції норм, які встановлюють покарання за злочини, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них сприятиме більшій диференціації покарання та дотримання такого принципу кримінального права, як індивідуалізація покарання, а також приведе у відповідність суспільну небезпечність вчинених злочинних діянь вказаного виду і покарань, які можуть бути призначені за їх вчинення.

Висновки до розділу 2

Дослідження, проведене у другому розділі, дозволило нам зробити ряд висновків:

1. Дослідивши соціальну обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми визначили, що ці протиправні діяння є достатньо суспільно небезпечними, що б бути криміналізованими.

2. Встановивши суспільну небезпечність кожного із злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми маємо можливість визначити суспільну небезпечність даної групи злочинів в цілому. Отже, вона полягає в наступному:

- порушується нормальна діяльність органів дізнання, досудового слідства, суду при розслідуванні та судовому розгляді кримінальної чи цивільної справи;

- ускладнюється здійснення всебічного, об'єктивного та повного розслідування та розгляду кримінальної чи цивільної справи;

- створюються перешкоди для встановлення істини у справі і винесенні правосудного судового акту;

- порушуються конституційні права і свободи людини і громадянина осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- відбувається посягання на честь та гідність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

3. В ході проведеного дослідження було визначено об'єкт (як основний, так і додатковий) кожного із злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них:

- основним об'єктом завідомо неправдивого показання (ст. 384 КК України) є порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі; додатковим безпосереднім об'єктом завідомо неправдивого показання є порядок суспільних відносин у сфері реалізації захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) фізичних та юридичних осіб;

- основним об'єктом відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України) є порядок суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі; додатковим об'єктом даного злочину є порядок суспільних відносин у сфері реалізації захисту та обвинувачення, охоронюваних законом прав, свобод та інтересів підозрюваних, обвинувачуваних (підсудних) фізичних та юридичних осіб.

4. В ході дослідження ми встановили, що предметом завідомо неправдивого показання є інформація, що не відповідає дійсності (недостовірна), яка міститься у протоколах слідчих та судових дій, висновку експерта, перекладається перекладачем з рідної мови особи, що бере участь у справі, на державну мову та інших документованих носіях. Предметом розголошення даних оперативно-розшукової діяльності чи досудового розслідування є відомості, зібрані у ході проведення оперативно-розшукової діяльності, провадження попереднього слідства або дізнання і які містяться у протоколах, постановках та інших документах, що є у справі.

5. Проаналізувавши ознаки суб'єкта кожного із злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми визначили поняття кожного із них. Свідок як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, викликана органом дізнання, слідчим, прокурором або судом, про яку є дані, що їй відомі обставини, що відносяться до справи, ігноруючи попередження про кримінальну відповідальність, завідомо надала неправдиве показання, що матеріально відображено у відповідній процесуальній формі.

Експерт як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, дієздатна, що не має судимості, включена до державного Реєстру атестованих судових експертів, атестована та призначена як експерт (судовий експерт) для надання

висновку відповідно до чинного законодавства України, відповідним чином попереджена про кримінальну відповідальність, та надала завідомо неправдивий висновок.

Перекладач як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка запрошена при провадженні слідчих або судових дій та зобов'язана зробити повно і точно доручений їй переклад на (з) рідну (-ої) мову (-и) або іншу (-ої) мову (и), якою володіють особи, що беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство (державною мовою) відповідно до чинного законодавства України, попереджена про кримінальну відповідальність, яка завідомо надала неправильний (неправдивий) переклад.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 387 КК України – спеціальний, яким може бути фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності на момент вчинення злочину і є учасником процесу і попереджена про те, що їй заборонено розголошувати дані дізнання та досудового слідства.

6. Підсумовуючи дослідження суб'єкта злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми можемо сказати, що більшість із них може бути вчинена лише спеціальним суб'єктом злочину, а саме фізичною осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності на момент вчинення злочину і має визначені у кримінально-процесуальному законодавстві обов'язки, що порушуються нею при вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 384, 385 та 387 КК України. Виключенням із цього є злочин, передбачений ст. 386 КК України, суб'єктом якого може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення злочину.

7. Щодо суб'єктивної сторони, то злочини, передбачені статтями 384, 386 та 387 КК України, можуть бути вчинені лише з прямим умислом; мотив, мета і емоції, якими керується винна особа при вчиненні даних злочинів, на кваліфікацію її дій не впливають, окрім злочину, передбаченого ст. 386, який вчиняється з метою перешкодити з'явитися в судово-слідчі органи або

примусити чи схилити до відмови від давання чи до давання завідомо неправдивих показань, висновку чи перекладу, а також помститися за раніше дані показання, висновок чи переклад.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснене теоретичне узагальнення проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Основні висновки наукового дослідження полягають у такому.

1. Визначено поняття злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них – суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

2. З урахуванням родового об'єкту злочинів проти правосуддя, встановлено необхідність їх класифікації на групи за об'єктом посягання кожного із злочинів даного виду. Однією з груп є злочини, що перешкоджають отриманню достовірних доказів та істинних висновків по справі, передбачені ст. 384-387 КК України. Видовим об'єктом злочинів цієї групи є охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин в сфері здійснення правосуддя, який забезпечує отримання достовірних доказів та істинних висновків по справі.

3. Норми, що встановлюють відповідальність за злочини проти правосуддя, які вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, наявні у кримінальному законодавстві всіх зарубіжних країн. Виявлено, що завідомість давання неправдивих показань передбачена не в усіх зарубіжних

кримінальних кодексах, а покарання за злочини проти правосуддя, що вчинюються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, за зарубіжними кримінальними кодексами і КК України корінним чином не відрізняються, хоча за КК України покарання за вказані злочини є менш суворим.

До ознак, які пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідком, експертом, перекладачем або щодо них, за зарубіжним кримінальним законодавством відносяться: відмова від неправдивих показань до винесення вироку, виправлення неправдивого покарання; діяльне каяття; неправдиві показання, висновок або переклад щодо себе; відмова від неправдивого показання, висновку або перекладу до вступу вироку чи рішення суду у законну силу; зізнання у вчиненні давання неправдивих показань до того, як рішення по справі вступило в законну силу.

4. Більшість злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом (злочини, передбачені ст.ст. 384, 385, 387 КК України). Суб'єктами злочинів, передбачених ст. 384 та 385 можуть бути свідок, експерт та перекладач.

Свідок як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, викликана органом дізнання, слідчим, прокурором або судом, про яку є дані, що їй відомі обставини, що відносяться до справи, ігноруючи попередження про кримінальну відповідальність, завідомо надала неправдиве показання, що матеріально відображено у відповідній процесуальній формі.

Експерт як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшла відповідну підготовку та отримала кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності, дієздатна, що не має судимості, включена до державного Перекладач як суб'єкт злочинів проти правосуддя – це фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, яка

запрошена при провадженні слідчих або судових дій та зобов'язана зробити повно і точно доручений їй переклад на (з) рідну (-ої) мову (-и) або іншу (-ої) мову (и), якою володіють особи, що беруть участь у справі і не володіють мовою, якою провадиться судочинство (державною мовою) відповідно до чинного законодавства України, попереджена про кримінальну відповідальність, яка завідомо надала неправильний (неправдивий) переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В. І. Відповідність кримінального закону конституційним принципам здійснення правосуддя в Україні / Вячеслав Іванович Борисов // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / [ред. кол.: В. І. Борисов та ін.]. – Харків : Право, 2009. – Вип. 18. – С. 3–14.

2. Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони / В. І. Борисов // Методологічні проблеми правової науки : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13–14 грудня 2002 р.). – Харків : Право, 2003. – С. 287–289.

3. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : [монографія] / Л. П. Брич, В. О. Навроцький ; [автор вступ. статті М. Я. Азаров]. – К. : Атіка, 2000. – 288 с.

4. Вакулик О. О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання . автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Ольга Олександрівна Вакулик. – К., 2011. – 19 с.

5. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / Гавриш С. Б. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2012. – 298 с.

6. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : [навч. посібник для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл.] / Грищук В. К. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2016. – 568 с.
7. Дідик С. Є. Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дідик Сергій Євгенович. – К., 2008. – 227 с.
8. Діденко В. П. Історія кримінального права України / Діденко В. П. – К. : Аванпост-Прим, 2009. – 164 с.
9. Загальна теорія держави і права : навч. посібник / [за ред. В. В. Копейчикова]. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
10. Закон України «Про виконавче провадження» // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 24. – Ст. 207.
11. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 11. – Ст. 50.
12. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
13. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
14. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
15. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
16. Історія держави і права України : навч. посібник / [за ред. А. С. Чайковського]. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 383 с.
17. Кваша О. О. Поняття злочинів проти правосуддя / О. О. Кваша // Правова держава : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – Вип. 16. – С. 376–382.
18. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : [підручник] / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 688 с.

19. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

20. Коновалова В. О. Юридична психологія: Академічний курс : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / Віолетта Омелянівна Коновалова, Валерій Юрійович Шепітько. – К. : Концерн «Видавничий Дім “ІнЮре”», 2014. – 424 с.

21. Конституція України 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

22. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : [навч. посібник] / Микола Йосипович Коржанський. – [3-є вид., доп. та перероб.]. – К. : Атіка, 2017. – 592 с.

23. Костенко О. М. Об'єкт злочину: дискусію варто продовжити / О. М. Костенко, А. В. Ландіна // Право України. – 2008. – № 4. – С. 101–105.

24. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [за ред. В. Ю. Шепітька]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2014. – 728 с.

25. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник : в 2 т. / [за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського]. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – 784 с. – Т. 2. – 2012. – 780 с.

26. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник / [за ред. О. М. Омельчука]. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 208 с.

27. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського]. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

28. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та інші. За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн – «Видавничий дім «Ін Юре», 2015 – 1196 с.

29. Кримінальний процес : підручник / [за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної]. – Харків : Право, 2016. – 608 с.

30. Ландіна А. В. Охорона моральності за Кримінальним кодексом України : [монографія] / Ландіна А. В. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2016. – 204 с.

31. Лихова С. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод людини як об'єкт кримінально-правової охорони / С. Лихова // Юридичний вісник України. – 2015. – № 25. – С. 19–24.

32. Марітчак Т. М. Помилки у кваліфікації злочинів / Марітчак Т. М. – К. : Атіка, 2014. – 188 с.

33. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [відп. ред. С. С. Яценка]. – [4-е вид., перероб. та доп.]. – К. : А.С.К., 2015. – 848 с.

34. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 р. / [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – К. : Каннон, 2001. – 1104 с.

35. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів» від 12 квітня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

36. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти власності» від 25 грудня 1992 р. № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-92.

37. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі / [Борисов В. І., Глинська Н. В., Зеленецький В. С., Шило О. Г.]. – Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2015. – 352 с.

38. Тарасевич Т. Ю. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тарасевич Т. Ю. – К, 2009. – 294 с.

39. Теорія держави та права. Академічний курс : підручник / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 688 с.

40. Уголовный кодекс Австрии / [пер. с нем.]. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.

41. Уголовный кодекс Бельгии / [науч. ред. и предисл. Н. И. Мацнева ; пер. с фр. Г. И. Мачковского]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 561 с.

42. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мироновой]. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.

43. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава ; вступ. статья В. И. Михайлова ; обзор. статья О. Гамкрелидзе ; пер. с грузинского И. Мериджанашвили]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.

44. Уголовный кодекс Дании / [науч. ред. и предисл. С. С. Беяева ; пер. с датского и англ. С. С. Беяева, А. Н. Рычевой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.

45. Уголовный кодекс Испании / [под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова]. – М. : Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

46. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [под ред. А. И. Коробеева ; пер. с китайского Д. В. Вичикова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

47. Уголовный кодекс Кыргызской Республики : принят Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18 сентября 1997 г (в редакции Законов Кыргызской Республики от 21 сентября 1998 г № 124, 09 декабря 1999 г. № 141, 23 июля 2001 г. № 77, 19 ноября 2001 г. № 92, 12 марта 2002 г. № 36) / [предисл. А. П. Стуканова, П. Ю. Константинова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 352 с.

48. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [науч. ред. и вступ. статья А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой ; пер. с латышского А. И. Лукашова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

49. Уголовный кодекс Литовской Республики / [науч. ред. В. Павилониса ; предисл. Н. И. Мацнева ; вступ. статья В. Павилониса,

А. Абрамовичюса, А. Дракшене ; пер. с лит. В. П. Казанскене]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 470 с.

50. Уголовный кодекс Республики Азербайджан // Сборник законодательных актов Азербайджанской Республики. – 2000. – № 4. – Ст. 251.

51. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.crime.vl.ru>.

52. Уголовный кодекс Республики Болгария / [науч. ред. А. И. Лукашова ; пер. с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. статья Й. И. Айдарова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.

53. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167-1 (изменения внесены в соответствии с Законами Республики Казахстан от 09 июля 1998 г. № 277-1, 10 июля 1998 г. № 283-1, 16 июля 1999 г. № 430-1, 23 июля 1999 г. № 454-1) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www/Pavlodar.com/zakon/?dok=00087&ogl=all.

54. Уголовный кодекс Республики Корея / [науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева ; пер. с корейского В. В. Верхоляка]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 240 с.

55. Уголовный кодекс Республики Молдова / [вступ. статья А. И. Лукашова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 408 с.

56. Уголовный кодекс Республики Польша / [науч. ред. А. И. Лукашов, Н. Ф. Кузнецова ; вступ. статья А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой ; пер. с польского Д. А. Барилевич]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

57. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.

58. Уголовный кодекс Турции / [предисл. Н. Сафарова и Х. Аджара ; науч. ред. и пер. с турецкого Н. Сафарова и Х. Бабаева]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 374 с.

59. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья Д. А. Шестакова ; предисл. Г.-Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.

60. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой ; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

61. Уголовный кодекс Швеции / [науч. ред. Н. Ф. Кузнецова и С. С. Беляев ; пер. на рус. яз. С. С. Беляева]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 320 с.

62. Уголовный кодекс Эстонской республики / [науч. ред. и пер. с эстонского В. В. Запелова ; вступ. статья Н. И. Мацнева], – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 262 с.

63. Уголовный кодекс Японии / [науч. ред. и предисл. А. И. Коробеева]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс» 2002. – 226 с.

64. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / Фріс П. Л. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : Атіка, 2015. – 512 с.

65. Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Михайло Валерійович Шепітько. – Харків, 2011. – 20 с.

66. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 2: Д–Й. – 1999. – 744 с.

67. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 4: Н–П. – 2002. – 719 с.

68. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.

69. Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка / Яценко С. С. – К. : Вища школа, 2005. – 190 с.

70. Ellison L. The adversarial process and the vulnerable witness / Loisse Ellison. – New York : Oxford University Press, 2001. – 182 p.